

Մշակութային և Հասարակական
Երկշաբաթաթերթ

Հոյս

1800 թուման
Հայաստանում՝ 320 դրամ

ՈՒՆԵՑԵՆ ԵՆՔ ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

**ՆԱԿԵՏԱԿԱՆ
ԱՅՍՍՏԱՆ**

Յոյս

Երկշաբաթաթերթ

6-րդ տարի, թիւ 135, 21 Նոյեմբեր 2012,
1800 թուման
Հայաստանում՝ 320 դրամ

ԱՅՍ ԶԱՄԱՐՈՒՄ

- 2 Կայացան ԹՅԹ Պատգամաւորական ժողովի ընտրութիւնները
- 4 Անունը կամ, յուսանք, որ ամանումս էլ լինի
Ազատ Մաթեան
- 5 Ամենամեծ վտանգը համայնքի կեանքում
Ռուբիկ Սարգսրեան
- 6 Նալբանդեանը մերժում է Ադրբեջանի «Ճանապարհային քարտեզը»
Վ. Պողոսեան
- 7 Ռուսաստանը Ադրբեջանում իշխանափոխութիւն է ծրագրում
Յեղինէ Բունիաթեան
- 15 «Մերձաւոր արեւելքի «դեմոկրատացման» նախագիծը» յօդուածի մասին
Լեւոն Ահարոնեան
- 18 Անիի վերականգնումը
Գայանէ Աբրահամեան
- 20 Փարթորը՝ Քաղաքային մարզածել լուսանկարները՝ Անի Ղելիչեան
- 22 Խոհանոց՝ Գարու սուլի
- 23 Կոսմետիկը եւ մեր առողջութիւնը
Քաթրին Եաղուբի

Նոյեմբեր 29-ը՝ Հայաստանի երկրորդ հանրապետութեան հռչակման օր

- 8 Մկրատել սովետական շրջանի պատմութիւնը հնարաւոր չէ
Ռոբերթ Սաֆարեան
- 10 Հայ կոմկուսի ղեկավարները
- 12 Հայաստանը «Սովետական Հայաստան» ամսագրի էջերում
- 13 Հայերը երկրորդ համաշխարհային պատերազմում
Վահէ Անթանեսեան

Պարսկերէն բաժին

2 Այս համարի հայերէն էջերում	6 Արաքսի ափին Նոր էլեկտրակայան Թուրաջ Խոսրուաի	10 Չրոյց երիտասարդ նկարիչ Կարինէ Չոհրաբիի հետ Անի Ղելիչեան
4 Հանդիպում մշակոյթի նախարարի հետ	7 Բանաստեղծութիւններ Տաթև	12 Ազատ Մաթեանը ըստ Ազատ Մաթեանի (բ. մաս եւ վերջ)
5 Բաղանիքի յայտնաբերում արտաշատում	8 Նորավանքը լուսանկարները՝ Վահէ Ահարոնեան	

Յոյս

Հասարակական-մշակութային երկշաբաթաթերթ

Արտօճատը՝

Լեւոն Ահարոնեան

Խմբագիր՝

Ռոբերթ Սաֆարեան

Խմբագրական կազմ՝

Լիա Խաչիկեան,
Գարուն Սարգսեան,
Արմինէ Մելիք-Իսրայելեան

Գեղարւեստական ձեւաւորում՝

Լիա Խաչիկեան

Գովազդ

Անի Ղելիչեան

Կայք

Քաջիկ Սաֆարեան
Մարզական
Արման Տէր Ստեփանեան

Բաժանորդագրութիւն

Քաթրին Եաղուբի

Հասցէ՝

Թեհրան, Ջամ պողոտայ,
համար 18, բնակարան 1
88300472 88825521

hooyes@inbox.com

www.hooyes.com

ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 16-ԻՆ ԿԱՅԱՑԱՆ ԹԵՐԻԱՆԻ ՊԱՏՊԱՄԱԴՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ՆՈՐ ՊԺ-ՈՒՄ ԽՄԲԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԿԵՐԸ ՄՆՈՒՄ Է ՆՈՅՆԸ

«ԱՆԿԱԽՆԵՐ»-Ի ՅԱՂԹԱՆԱԿԸ ՄԱԶԻԴԻԵՈՒՄ

Ուրբաթ նոյեմբերի 16-ին կայացան Թեհրանի հայոց թեմի պատգամաւորական ժողովի ընտրութիւնները: Նախնական արդիւնքների համաձայն, ընտրութիւններին մասնակցեցին 57000 մարդ:

Թեհրանի ՊԺ-ի տեղերը ձեռք բերելու համար մրցակցում էին հիմնականում երէք ցանկ՝ Ղաշնակցութեան համակրող միութիւնների ցանկը «Նոր հայեացք, կայուն համայնք» լոզունգով, «Րաֆֆի» համալիրի, «Արաքս» շաբաթաթերթի եւ «Աշխարհատեսների հայկական կենտրոն»-ի ցանկը, եւ «Անկախ թեկնախուների միասնական ցանկը»: Վերջիններս, կարողացել են Ջէյթուն (Մաջիդիէ) քաղաքամասում ձեռք բերել 6 տեղ: Սասուն քաղաքամասի նախնական արդիւնքների համաձայն «Րաֆֆի-Արաքս»-ի թեկնածուներից երեքից վեցը մուտք կը գործեն Պատգամաւորական ժողով: Միւս ընտրատարածքներում յաղթել են Ղաշնակցական ցանկի թեկնածուները: մատնանշելի է, որ շրջաններում եւ որոշ քաղաքամասերում գոյութիւն չունի լուրջ մրցակցութիւն եւ թեկնածուները պատգամաւոր են դառնում չնչին քանակութեամբ ձայներով:

Վերջնական արդիւնքները եւ դրանց վերլուծութիւնը կարողա «Յոյս»-ի յաջորդ համարում:

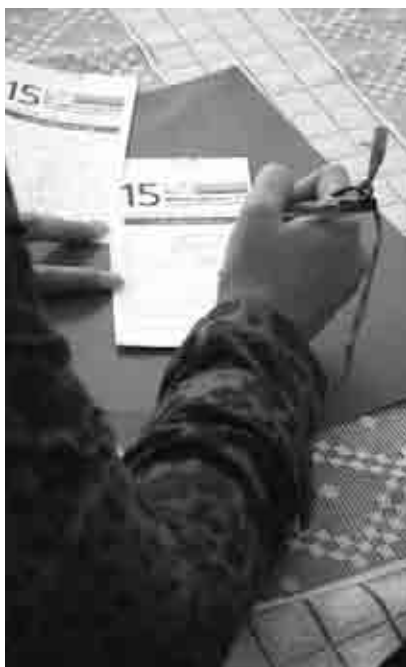
ԵՐԵՎԱՆՈՒՄ ԼՈՅՍ Է ՏԵՍՆԵԼՈՒ «ԻՐԱՆԱՅԱՅՈՑ ՉԱՆՐԱԳԻՏԱՐԱՆ»-Ի ՉԱՅԵՐԷՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿԸ

Մեր ընթերցողին արդեն ծանօթ է ժանետ Լազարեանի կազմած «Ղանեշնամէյէ իրանեանէ արմանի» (دانشنامه ایرانیان ارمنی) գիրքը: Ուրախութեամբ տեղեկացել ենք, որ այդ գրքի հայերէն տարբերակը՝ ժորժ Աբրահամեանի թարգմանութեամբ եւ Լիա Իւանեանի խմբագրութեամբ, շուտով լոյս է տեսնելու Երեւանում: Գիրքը միատեղ հրատարակութիւնն է ՀՀ Մշակոյթի նախարարութեան եւ Հայաստանի Հանրապետութիւնում Իրանի դեսպանութեան մշակոյթի կենտրոնի: «Իրանահայոց հանրագիտարանը» լոյս է տեսնում ժանետ Լազարեանի վաղեմի ընկեր՝ իրանահայ բարերար Լեւոն Ահարոնեանի մեկենասութեամբ:

Գրքի ենթավերնագիրն է «Անւանի իրանահայերի կենսագրականները»: Դրա երեսուն բաժիններում, որոնք ընդգրկում են 1604-2012 թականները, ներկայացւած են 550 անւանի իրանահայեր՝ հոգեւորականներ, խորհրդարանի պատգամաւորներ, մտաւորականներ, արւեստագէտներ, մարզիկներ, երգիչներ եւ այլն:

Ժանէտ Լազարեանից ստացած տեղեկութիւնների համաձայն, Հայաստանում Իրանի դեսպանութեան մշակութային կենտրոնը մեծ կարեւորութիւն է տալիս «Իրանահայերի հանրագիտարանը» գրքի հրատարակմանը եւ նոյնիսկ յետագայ իր օրակարգի մէջ գտնուող երկու այլ ծրագրեր, դրա հրատարակութիւնը մինչեւ տարեվերջ իրականացնելու համար:

ԱՆՈՒՆԸ ԿԱ՛, ՅՈՒՍԱՆՔ, ՈՐ ԱՄԱՆՈՒՄՆ ԷԼ ԼԻՆԻ

Ազատ Մայրամաս

Եթե ուզում էք ամբողջական գաղափար կազմել այն ամենի մասին, ինչը պակասում է մեզ՝ հայերիս, ապա մի պահ ուշադրություն դարձրեք հայ կուսակցությունների անուններին: Չէ որ կուսակցությունները կոչված են ի կատար ածելու ժողովրդի երազանքները, այսինքն այն, ինչ չկա, բայց պետք է հաստատ, որ լինի: Սկսենք այսօր արդեն «ավանդական» համարվող կուսակցություններից:

«Հայ Հեղափոխական Դաշնակցություն». Ներկա վիճակով այս կուսակցությունը ոչ կարողանում է հեղափոխություն անել, ո՛չ էլ մի այլ, հեղափոխական, թե պահպանողական, իշխանամարտ, թե իշխանամետ կուսակցության հետ դաշնակցել: Ասված է, որ երկու տիրոջ միաժամանակ ծառայել չի լինի, պարզվում է, որ երբեմն մեկին ծառայելն էլ է դժվարանում: Մնում է , ոչ թե ինչ որ մեկին ծառայել, այլ ամբողջին տիրել: Բայց ինչպե՞ս, այս է խնդիրը:

«Ռամկավար ազատական». Ազատականը դա հաստատ նույն լիբերալն է, իսկ ռամկավա՞րը, սա էլ երկի դեմոկրատն է, որը պիտի թարգմանվեր ժողովրդավար, իրականում այս կուսակցությունը, ո՛չ մի կապ չունի ռամիկների ազատության հետ, այլ հարուստ ու պահպանողականների կուսակցություն է:

«Սոցիալ Դեմոկրատ Հնչակյան». Դէ, պարզ է, որ սոցիալ դեմոկրատները մարքսիստ են, իսկ հնչակը նույն զանգն է, բայց այս կուսակցության զանգը, չգիտես ինչու, իր մյուս երկու «գործընկերների» համեմատությամբ ամենամեծը հնչողությունն ունեցավ հայի ականջին: Պատճառը գուցե այն է, որ հայի ականջը էնքան էլ հարմարեցված չէ մարքսիստական «հնչակի» ղողանջներին:

«Հայաստանի Կոմունիստական Կուսակցություն» (դէ, սա էլ արդեն ավանդականների շարքը անցնելու վրա է, եթէ, իհարկե՛ իրենց շարքում տեղ տան նրան): Սրա վիճակը հնչակյանների մասին ասվածի ավելի վառ ապացույցն է: Սրանք ամբողջ 70 տարի հայ ժողովրդի գլխին համայնավարություն քարոզեցին, բայց հայաստանցիք, կողը դեմ տված, մինչև վերջ էլ երկրի ղեկավարին, նույնիմբ ՀԿԿ առաջին քարտուղարին ասում էին թագավոր: Իսկ ողջ Խորհրդային Միության առաջին քարտուղարին, պիտի ենթադրել, որ համարում էին կայսր:

Գալով Հայաստանի նորաթուխ կուսակցություններին, քանի որ դրանց ճշգրիտ ոչ թիվը, ոչ բոլորի անունն ու գաղափարախոսությունն է մեզ հայտնի, խոսենք գլխավորների մասին:

«Հայաստանի Հանրապետական Կուսակցություն». Հանրապետական բառի իմաստն էլ շատ պարզ չէ, չես հասկանում դա նշանակում է, որ հանրությունը պիտի իշխի, թե հանրության վրա պիտի իշխել: Այ-

սօրվա վիճակով կարծես գործում է երկրորդ մեկնաբանությունը: «Հանրապետական»ի նախագահը Հայաստանի այսօրվա միապետը կամ, որ միևնույնն է, թագավորն է, անկախ այն բանից ժողովուրդը նրան այդպես կոչում է, թե ոչ:

«Բարգավաճ Հայաստան». Այս անունը լիովի համապատասխանում է, թէ կուսակցության ղեկավարի անձնական բոյ-բուսաթին, և թէ, տերն անպակաս անի, գրպանին: Ղեկավար, որը ամենայն բարեհոգությամբ և ի խորոց սրտի ցանկանում է ստեղծել Հայաստան, ըստ պատկերի յուրում, ինչպես երկնային տերը ստեղծեց մարդուն իր պատկերով: Իսկ դրան հասնելու համար հարկավոր է նախ դառնալ նվազագույնը Հայաստանի երկրային տեր թագավորը: Պր. Ծառուկյանի ձակատին էլ կարծես այդ է գրված:

«Օրինաց երկիր». Սա, իր գրաբար ձևով հիշեցնում է Մովսես Մարգարեի խոստացած «Ավետյաց երկիր»ը: Մեկնաբանությունը թողնում ենք Հայաստանում օրենքի ուժը ճաշակած հայրենակիցներին:

«Ժառանգություն». Անուն, որը նույնպես ակունք է առնում կուսակցության սփյուռքահայ ղեկավար Ռաֆֆի Հովհաննիսյանի անձնական կարգավիճակից, մարդը ամեն գնով ուզում է իրեն զգալ ողջ Հայաստան աշխարհի լիարժեք տեր ու ժառանգ: Այս բարդույթից ձերբազատվելու միակ ճանապարհն էլ հայոց թագավորների գահին բազմելն է, որի տիրելու վճռակամության մասին նա արդեն հայտարարել է:

«Արժանապատիվ ապագա». ինչքան գիտեմ, արժանապատվորեն ինքնալուծարք է հայտարարել, բայց անուն ընտրելու մեջ էլ ամենաապատվարժանը հենց սրան պիտի համարել, որովհետեւ մարդիկ ուղղակի հայտարարում են, որ ներկա վիճակում արժանապատվությունից խոսելը անիմաստ է, և որ այն պիտի թողնել անհայտ ապագային:

«Անունը կա, ամանունը չկա:» ժողովուրդը այս առածը կարծես հենց իր հարազատ ծոցից ծնունդ տված կուսակցությունների համար է ասել:

Իսկ, որպեսզի ամանունն էլ մի բան լինի, մեզ հարկավոր են իսկական ընկերվարների, ռամկավարների, ժողովրդավարների, համայնավարների, հանրապետականների, մեկ խոսքով իսկական հեղափոխականների ճշմարիտ դաշնակցություն, և եթե մի քիչ էլ ճանաչենք սփյուռքահայերի ժառանգական իրավունքները, որպես հայ մեծ ընտանիքի անդամներ, այն ժամանակ ազգովին կբարգավաճենք, կունենանք օրինաց երկիր և շատ մոտ ապագայում կապրենք արժանապատիվ կյանքով:

Հավատա՞նք, որ...: Բայց հուսալ և երազել միշտ էլ կարելի է:

ԱՄԵՆԱՄԵԾ ՎՏԱՆԳԸ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ԿԵԱՆՔՈՒՄ

Ռուբիկ Սարգսյան

ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏԻՈՒԹԻՒՆ ՅԱՆՁՆ ԱՌՆԵԼՈՒ ՅԱՆԿՈՒԹԻՒՆԸ ՆԻԱԶԵԼ Է

Մենք՝ բոլորս, երբեմն այնքան ենք տարած մեր նեղ միութենական կամ ներքին նեղ շրջանակների հարցերով, որ մոռանում ենք, թե որն է մեր համայնքային կեանքի առաջընթացի հիմնական սպառնալիքը: Դա մեր համայնքի անդամների զանգածային անտարբերությունն է համայնքին վերաբերող որևէ գործին պատասխանատուությամբ լծելու հարցում: Սա մասամբ հետևանք է ազգային իշխանության և միութենների վարած քաղաքականության, որը պետք է նկատի առնեն համայնքի ներկայիս ու ապագայի մեր ազգային ու հասարակական գործիչները: Մեր ազգային ու կրթական կեանքը զարգացնելու նպատակով հարկաւոր է առնուազն 1500 նւիրեալ (200 հոգի՝ ազգային ենթակառուցների, դպրոցների ծնողական խորհուրդների, եկեղեցիների, միութենների, վարչութիւնների, տարբեր բաժանմունքների ու տարբեր մարմինների և այլ գործունէութիւն ծաւալելու համար):

Հասարակական աշխատանք կատարելու համար պէտք է մարդու մօտ ձևաւորած լինեն որոշակի համոզմունքներ: Նոր տնտեսամշակութային իրավիճակում նման համոզմունքներ դժուար են ձևաւորուել: Երիտասարդները դժուար են ընդգրկուել հասարակական աշխատանքներում, նազում են դրանցում ներգրաւելու դրդապատճառները, ընդհակառակը՝ աւելանում են հասարակական աշխատանքներում որևէ պատասխանատուութիւն յանձն չառնելու դրդապատճառները:

Համայնքում աշխատել ու աշխատում է մի կուսակցութիւն՝ ՀՀԴ-ը: Բազմակուսակցական համակարգի բացակայութիւնը նաև կարևոր գործօններից է, որը խանգարում է մարդկանց ընդգրկելու իրենց գաղափարախօսութեանը և մօտեցումներին հարազատ կուսակցութեան շարքերում կամ համակիրների օղակներում: Ժողովրդավարական մթնոլորտի բացակայութիւնը մէկ այլ խանգարող գործօն է, որը թոյլ չի տալիս մարդկանց հասարակական աշխատանքներում ընդգրկել: Ազգային իշխանութիւնը չունենալով լիիրաւ անկախութիւն, ստիպած է լինում իր հիմնական ուղղութիւններն ստանալ կուսակցութիւնից, կամ աւելի ճիշտ՝ կուսակցութիւնը թելադրում է իր մօտեցումները Ազգային իշխանութեանը, որը պատճառ է դառնում մի խումբ անկախ մարդկանց հեռացման ազգային իշխանութիւնից ու կեանքից:

Իմ կարծիքով կուսակցութիւնը պէտք է վերանայի իր քաղաքականութիւնը համայնքային հարցերում, պէտք է շատ չմիջամտի Ազգային իշխանութեան գործերին եւ թոյլ տայ, որպէսզի համայնքի պոտենցիալ ուժը համայնքը կառավարի: Օրինակ՝ հիմա 15-րդ Պատգամաւորական ժողովի ընտրութիւնների ժամանակահատուածն է եւ կյանքի է կոչել Կենտրոնական ընդհանուր յանձնախումբ, սակայն այս յանձնախումբը աւելի շուտ ձևական բնոյթ ունի: Կարևոր հարցերը որոշում են Դաշնակցութեան յանձնարարականն ստացած կուսակցականները: Թեմական խորհուրդը եւ Կենտրոնական յանձնախումբը, կամ թէկուզ ԹՀԹ առաջնորդ Սրբազան Հայրը իրաւունք չունեն որևէ հարցում ուղղակի պատասխանատուութիւն կրելու, նրանք բոլորը սպասում են կուսակցութեան կարգադրութիւններին: Նրանք իրենց դիրքը և աթոռը պահպանելու նպատակով երբեք չեն համարձակուի կուսակցութեան որոշումներին դէմ գնալ: Սա համայնքի լճացման ու տարածուած անտարբերութեան պատճառներից մէկն է:

Արդէն մօտենում է Թեհրանի Հայոց թեմի 15-րդ Պատգամաւորական ժողովի ընտրութիւնները: Ինչպէս անցեալում, այս անգամ ևս կողմերը դժուարանում են թեկնածուների ընտրութեան հարցում: Եղած պատգամաւորների մի մասն էլ անօգուտ է համարում պատգամաւոր լինելը և մտածում է այս շրջանում հրաժարել թեկնածու առաջադրելուց: 14-րդ նստաշրջանի Պատգամաւորական ժողովում կային պատգամաւորներ, ովքեր չորս տարւայ ընթացքում համայնքի տարբեր հարցերի վերաբերեալ որևէ կարծիք կամ տեսակէտ չեն արտայայտել, նրանք որևէ դրդապատճառ չունէին նիստերին մասնակցելու համար, այդ իսկ պատճառով երբեմն նիստերը քուրում չէին ունենում: Ի՞նչ նպատակ կարող է հետապնդել 80 տարեկան մարդուն պարտադրելը, որպէսզի պատգամաւոր դառնայ:

Վերոյիշեալ հարցերի շուրջ պէտք է կազմակերպուեն սեմինարներ ու կլոր սեղաններ, պէտք է գիտական վերլուծութեան ենթարկել ու ելքեր գտնել անտարբերութեան ու հասարակական պատասխանատուութիւն յանձն չառնելու միտումները նւագեցնելու ու վերացնելու ուղղութեամբ:

ՀՀ ԱՐՏԳՈՐԾՆԱԽԱՐԱՐ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ.

ԳՆԱՅՔԸ ԳՆԱՅԵԼ Է ԱՌԱՋ... ՆՐԱՆՔ ՊԻՏԻ ՎԱԶԵՆ, ՈՐ ՀԱՍՆԵՆ ԳՆԱՅՔԻՆ

Վ. Պողոսյան

«Այնպիսի տպավորություն է, որ այդ հայտարարություն անողը մնացել է 90-ական թվականների կեսերի իր ունեցած տեղեկություններով, եւ փորձում է ներկայացնել Ադրբեջանի դիրքորոշումը՝ ասելով, որ դա այն է, ինչ որ եղել է 1995 թվականին», այսպես է արձագանքել երեկ Հայաստանի արտգործնախարար Էդվարդ Նալբանդյանը՝ Լատվիայի ԱԳ նախարար Էդգարս Ռինկեյտիսի հետ համատեղ ասուլիսում արձագանքելով Ադրբեջանի ԱԳ նախարարի տեղակալի վերջին հայտարարության մասին հարցին:

Ադրբեջանի արտգործնախարարի տեղակալը հայտարարել էր, որ իր երկիրը առաջարկել է Ղարաբաղյան խնդրի կարգավորման ճանապարհային քարտեզ, որը, այսպես ասած, փուլային տարբերակն է եւ կրկնում է դեռեւս 90-ական թվականներին շրջանառության մեջ դրված տարբերակը: Պատրաստվո՞ւմ է արդյոք Հայաստանը ներկայացնել սեփական մշակած ճանապարհային քարտեզը:

«95 թվականից մինչ այսօր արդեն 15-17 տարի անցել է, գնացքը գնացել է առաջ, իսկ որոշ մարդիկ Ադրբեջանում մնացել են կայարանում: Կարծում եմ, նրանք պիտի վազեն, որ հասնեն գնացքին, որովհետեւ գնացքը շարժվում է առաջ», նշել է Նալբանդյանը: Նրա խոսքերով՝ «միջազգային հանրության կողմից կա ճանապարհային քարտեզ, որը առաջարկվել էր Կազանում, «խոսքը Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդրի կարգավորման հիմնարար սկզբունքների մասին է, որոնք առաջարկվել էին եռանախագահող երկրների կողմից»:

Նալբանդյանը հիշեցրել է, որ Դովիլում հենց Կազանի գազաթափողովից առաջ, Միացյալ Նահանգների, Ռուսաստանի եւ Ֆրանսիայի նախագահները կոչ էին արել կողմերին ընդունել այդ առաջարկները: «Չնայած գիտեք, որ Կազանում հնարավոր չէրավ հաջողություն արձանագրել, որովհետեւ Ադրբեջանը մերժեց այդ առաջարկները»:

Ադրբեջանի կողմից ինչ-որ նոր ճանապարհային քարտեզ առաջարկելու հարցը, ըստ Նալբանդյանի, լուրջ չէ, հատկապես եթե խոսքը 17 տարվա հնության առաջարկի մասին է: «Եթե 17 տարի առաջ այդ առա-

ջարկված քարտեզը ինչ-որ իմաստ ունենար, ապա այն ժամանակ հնարավոր կլիներ առաջ շարժվել դրա հիման վրա: Պետք է ավելի իրատես լինել, լրջորեն մոտենալ միջազգային հանրության առաջարկներին, որոնք արտահայտվում են եռանախագահների միջոցով»:

Նոյեմբերի 14-16-ը Հայաստան պաշտոնական այցով ժամանած լատվիացի նախարարն, իր հերթին, նշելով Նալբանդյանի հետ Իրանի եւ Սիրիայի շուրջն ընթացող զարգացումներին անդրադառնալու կարելությունն ու Հայաստանի փորձն այս երկրների հետ շփումներում, ասել է, որ համամիտ է հակամարտությունը խաղաղ ճանապարհով լուծելուն այլընտրանքի բացակայությանը՝ աջակցություն ցուցաբերելով միջազգային կառույցների՝ այդ հարցում ունեցած դիրքորոշմանը: Իսկ թե կարո՞ղ է Լատվիան ճանաչել Լեռնային Ղարաբաղի անկախությունը, Էդգարս Ռինկեյտիսին նշել է, թե ինքն անկախության ճանաչումը չի դիտարկում որպես հակամարտության կարգավորմանը նպաստող երեւույթ, հատկապես մինչեւ բանակցությունների ավարտը:

Լատվիացի դիվանագետը հիշեցրել է նաեւ, որ պաշտոնական Ռիգան քննադատել է մարդասպան Սաֆարովին հերոսացնելու Ադրբեջանի մոտեցումը, շեշտելով, որ այդ հարցում բալթյան բոլոր երկրները միաձայն են խոսում:

Աղբիւր՝ «Ազգ» օրաթերթ, 16 նոյեմբեր 2012

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԸ ԱՂԻՐԲԵԶԱՆՈՒՄ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ Է ԾՐԱԳՐՈՒՄ

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԱԲՆԱԿ ԱՂԻՐԲԵԶԱՆՑԻ ՄԵԾԱՋԱՐՈՒՄՆԵՐԸ ՄԻԱԿՈՐԿԵԼ ԵՆ ԵՒ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆ ՍՏԵՂԾԵԼ

Յեղիսե Բունիաթյան

Արդեն շուրջ երկու ամիս է՝ Բաքվում չեն դադարում քննարկումները Ադրբեջանում օլիգարխների օգնությամբ հեղաշրջում կազմակերպելու՝ Կրեմլի ծրագրերի շուրջ:

Ամեն ինչ սկսվեց այն բանից հետո, երբ Ռուսաստանում ապրող մի խումբ ադրբեջանցի միլիարդատերեր միավորվեցին եւ ստեղծեցին Ռուսաստանի ադրբեջանական կազմակերպությունների միություն, որը ղեկավարում է Ադրբեջանի նախկին առաջին փոխվարչապետ Աբաս Աբասովը: Ընդ որում, ադրբեջանցի միլիարդատերերի միավորումը համընկավ Վրաստանում անցկացված խորհրդարանական ընտրություններին, որտեղ միլիարդատեր Բիծինա Իվանիշվիլին հաղթեց գործող նախագահին, որոշ փորձագետների համոզմամբ՝ եթե ոչ Ռուսաստանի աջակցությամբ, ապա գոնե՝ լուռ համաձայնությամբ:

Պաշտոնական Բաքուն պատահական չհամարեց այս զուգահեյությունը, սփյուռքի հարցերով զբաղվող պետական կոմիտեն անգամ հրապարակավ հայտարարեց, թե նոր միավորումն անհմաստ է եւ աննպատակահարմար, քանի որ Ռուսաստանում տասը տարի է՝ արդեն կա Համառուսաստանյան ադրբեջանական կոնգրես, որը ստեղծվել է Հեյդար Ալիևի իշխանավարման օրոք եւ նրա անմիջական մասնակցությամբ:

Ավելին, Իլհամ Ալիևը Մոսկվա գործուղեց իր աշխատակազմի հասարակական-քաղաքական հարցերով զբաղվող վարչության պետ Ալի Հասանովին, ով, սակայն, հայրենիք վերադարձավ բավական մշայլ հայտարարություններով: «Յուրաքանչյուր ադրբեջանցի, ով կապված է այս պետության հետ, պետք է աշխատի բարելավել հարաբերությունները Բաքվի եւ այն երկրի միջեւ, որտեղ ինքը ապրում է, եւ ոչ թե դառնա գործիք այլոց ձեռքում՝ Ադրբեջանի անկախ քաղաքականության վրա ազդելու համար», - հայտարարեց Հասանովը՝ առանց կոնկրետ անուններ հրապարակելու:

Մինչդեռ իրենք՝ միավորման հետեւում կանգնած օլիգարխները, հերքում են Կրեմլի ձեռքում գործիք դառնալու մասին պնդումները, սակայն չեն էլ թաքցնում, որ վիրավորված են Ադրբեջանի ներկայիս իշխանություններից:

«Ռուսաստանում նախկինում կար Համառուսաստանյան ադրբեջանական կոնգրես, սակայն երկու տարի առաջ Բաքվից սկսեցին միջամտել այդ կառույցի աշխատանքներին, անգամ՝ փոխեցին կառուցվածքն ու վերացրեցին փոխնախագահների ինստիտուտը, ինչի արդյունքում, գործարարները վիրավորվեցին, քանի որ նրանց փաստացի քչեցին: Նրանք էլ ասացին եթե մեզ չեն հարգում, մենք այլեւս գումար չենք տա», - «Ազատություն» ռադիոկայանի ադրբեջանական ծառայության հետ զրույցում պատմել է նոր կազմակերպության հիմնադիրներից մեկը՝ գրող, դրամատուրգ, ռեժիսոր Ռուստամ Իբրահիմբեկովը: «Ահա, մենք էլ հավաքվեցինք եւ ստեղծեցինք նոր կազմակերպություն՝ Ռուսաստանում ապրող միլիոնավոր ադրբեջանցիների շահերը պաշտպանելու համար: Չեմ հասկանում, թե ինչու է այս հարցն այդքան մտահոգել իշխանություններին», - ասել է դրամատուրգը:

Անդրադառնալով այն հարցին, թե ինչու նոր կազմակերպության հիմնադրումը չի համաձայնեցվել Ալիևի վարչակազմի հետ, դրամատուրգը փաստել է՝ կառույցը հիմնել են Ռուսաստանի քաղաքացիները, որոնք ամենեւին պարտավոր չեն իրենց քայլերը համաձայնեցնել Ադրբեջանի ղեկավարության հետ: «Ռուսաստանում ապրող ադրբեջանցիների նախագահը Պուտինն է, եւ նրանց հնարավոր չէ կարգադրություններ անել Բաքվից», - «Ազատություն» ռադիոկայանի հետ զրույցում ասել է Ռուսաստանում ստեղծված նոր կազմակերպության համահիմնադիր Ռասիմ Իբրահիմբեկովը:

Աղբիւր՝ «Ազատութիւն» ռադիոկայանի կայք

ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 29-Ը
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ
ՀՈՉԱԿՄԱՆ ՕՐՆ Է

ՄԿՐԱՏԵԼ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ ՀՆԱՐԱԴՒՐ ՉԷ

Ռոբերթ Սաֆարյան

Շուտով նոյեմբերի 29-ն է՝ Հայաստանի Սոցիալիստական Հանրապետության հռչակման օրը: Հայաստանը Սովետական հռչակեց 1921 թվականին եւ սովետական էր մինչեւ 1991 թվականը, այսինքն 60 տարի: Թէ ինչպէս սովետական դարձաւ Հայաստանը այս գրութեան նիւթը չէ: Դա, ոչ մի խօսք, հայոց պատմութիւնն ուսումնասիրողի համար կարելի է հարց է: Յամենայն դէպս, դարձաւ: Այս գրութեամբ ուզում եմ առաջ քաշել մի այլ հարց, այն, որ մենք սփիւռքում ինչքան քիչ գիտենք այս Սովետական Հայաստանի մասին եւ դա ինչպէս է դժուարացնում սփիւռքահայի եւ Հայաստանի բնիկ հայի փոխյարաբերութիւնը: Նա, ով ինքը, կամ իր ծնողները ապրել են ստալինեան բռնութեան շրջանում եւ մենք, որ դա մեր անցեալի մասը չի կազմում, դժուար կարող ենք իրար հասկանալ: Նա, ով երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ կորցրել է հորը կամ զաւակին, բոլորովին տարբեր ծելով է ըմբռնում Սովետական Հայաստանը, քան մենք, սփիւռքում ծնւած ու մեծացած հայերս: Դա մասամբ բնական է, բայց մասամբ էլ արդիւնքն է այն գաղափարական քարոզչութեան, որը տարիներ տարւել է մեր մէջ, եւ որի նպատակն է եղել շեշտելով Հայաստանի երկրորդ հանրապետութեան բացասական կողմերը, բոլորովին սխալ պատկերացում ունենալ նրա մասին: Որո՞նք են Սովետական Հայաստանի 60-ամեայ

պատմութեան կարեւոր զարգացումները:

Ստալինեան բռնութիւններ

Հայաստանի հանրապետութիւնն էլ, ինչպէս Խորհրդրդային Միութեան միւս հանրապետութիւնները ապրեց ստալինեան բռնապետական իշխանութիւնը: Նոյն ոստիկանական հետախուզութիւնները, գիւղատընտեսութեան բռնի կոլեկտիւացումը, մտաւորականութեան աքսորը եւ բոլոր տեսակի քաղաքական ընդդիմութեան արիւնտ ճնշումը: Հայ գրողներից Եղիշէ Չարենցը, Ակսել Բակունցը եւ շատ ուրիշներ զոհեցին իրենց ստեղծագործական կեանքի հասունութեան պահին, իսկ Գուրգէն Մահարին եւ մեծ թւով ուրիշներ ճաշակեցին Սիբիրում աքսորի համը:

Երեւանը Երեւան դարձաւ սովետական շրջանում

Այսօրայ մեզ ծանօթ Երեւանը ձեւաւորւեց եւ կառուցւել սովետական շրջանում: Խօսում ենք Հայաստանի մայրաքաղաքի 2750-ամեայ անցեալի մասին, բայց այսքանը պարզ է, որ քսաներորդ դարի սկզբին Երեւանը մի փոքր յետամնաց քաղաք էր, անհամեմատելի, ասենք թէ Թիֆլիսի հետ (պատահական չէ, որ հայ գրողները եւ մտաւորականները համարեայ բոլորը սովորում էին Թիֆլիսում): Մեզ ծանօթ Օպերայի շէնքը, Հանրապետութեան հրապարակը, յաղթանակի

այգին, աւելի ուշ Կասկադն ու մետրոն կառուցել են սովետական շրջանում:

Երկրորդ աշխարհամարտը

1941 թականին նացի Գերմանիան յարձակեց Խորհրդային Միութեան վրայ եւ այդպիսով Սովետական Միութիւնը ներքաշեց Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի մէջ: Հայերը մեծ դեր ունեցան սովետական դիմադրութեան մէջ: Պատերազմին մասնակցեցին 600000 հայ, որոնցից զոհեցին 35000-ը: Սա յատկապէս համեմատած Հայաստանի երեք միլիոնից պակաս բնակչութեան հետ, ահռելի մեծ քանակ է: Այսօր Հայաստանում նշում են Երկրորդ աշխարհամարտում զոհած զինուորների օրը եւ դեռեւս այդ պատերազմը անւանում է Հայրենական պատերազմ: Կան մեծ թուով մարդիկ, որոնց ընտանիքը կորցրել է մէկ կամ աւելի անդամներ: Մենք սփիւռքում ընդհանրապէս չենք հասկանում այդ մեծ իրադարձու-

թեան նշանակութիւնը եւ գուցէ անգիտակցաբար դա համարում ենք միայն Ստալինեան խարդախութիւններին զոհ գնացած մի խումբ հայերի ճակատագիր: Սակայն այլ է Հայաստանում ծնւած ու մեծացած հայի գգացումը: (կարդայ համապատասխան յօդւածը էջ 13-ում):

Ներգաղթ

Պատերազմից յետոյ Խորհրդային Միութիւնը Հայաստանի համար կիրառեց սփիւռքահայութեան հայրենադարձութիւնը խրախուսելու քաղաքականութիւն: Դա մեծ ներգաղթն էր, որ թէեւ կիսատ մնաց, սակայն դրա շրջանակներում Հայաստան վերադարձաւ 150000 հայեր աշխարհի զանազան երկրներից, հիմնականում արեւմտահայեր, մեծ եղեռնի վերապրողներ եւ նրանց զաւակները, ովքեր այսպէրը արտասանում էին «աղպար» ու այդպէս մինչեւ օրս էլ մնացին «աղպար»: Որքան ահռելի թիւ է 350000 զոհերի թիւը,

նոյնքան մեծ է 150000 գաղթականների թիւը: Այդ քանակութեամբ գաղթական, բնականաբար, ունէր իր սոցիալական հետեւանքները, որ դեռ շարունակուում են, եւ որոնք հնարաւոր չէ յաղթահարել միայն քաղաքավարի բարիացակամութեան կոչերով եւ որոնք կարօտ են լուրջ ուսումնասիրութեան:

Տնտեսութիւն, ժողովրդի բարեկեցութեան մակարդակի աճ

Հայաստանը դարձաւ Խորհրդային Միութեան շրջանակում արդիւնաբերական երկիր: Հիմնւեցին գործարաններ, որոնց արտադրութիւնը արտահանուում էր Խորհրդային այլ հանրապետութիւններ: Սյս արդիւնաբերական հաստատութիւններից են Նայիրիտ համալիրը եւ այլն: Երկրում զարգացաւ էլեկտրական

հոսանքի ցանցը: Գործարկւեց ատոմակայանը: Մի առ ժամանակ Հայաստանում զգալի դարձաւ բնակարանի պակասը եւ նոր ամունացած զոյգերը հարկադրաբար, առնւազն մի առ ժամանակ ապրում էին իրենց ծնողների հետ փոքր բնակարաններում: Բրեժնեւեան շրջանում, ժողովրդի բարեկեցութեան մակարդակը բարձրացաւ, եւ այսօր Հայաստանում աղքատութեան մատնւած միջախասակ ու տարեց մարդիկ ափոսանքով են խոսում այդ շրջանի մասին, երբ կեանքն աւելի հանգիստ էր, չկար տնտեսական անապահովութեան զգացում եւ մարդիկ իրենց աշխատանքի ժամերը աւարտելուց յետոյ իրապէս առիթն ունէին հանգստանալու եւ զւարճանալու: Հայ ժողովուրդը իր վերջին դարերի պատմութեան մէջ, երբէք այդ մի քանի տասնամեկների չափ հանգիստ նորմալ

ՀԱՅ ԿՈՄՎՈՒՄԻ ՂԵԿԱՎԱՐՆԵՐԸ

Ստեփան Շահումեան: Հայ բոլշեւիկների ղեկավարը, որը գնդակահարւեց Բաբելի կոմունի դէպքերում 1918 թականին:

Հայաստանի Կոմունիստական կուսակցութեան առաջին ղեկավարներից՝ Ալեքսանդր Միասնիկեանի յուշարձանը այսօրայ Երեւանում: Հայաստանի Հանրապետութեան պետութիւնը մեծարում է կոմկուսի ղեկավարին:

Աղասի Խանջեան: Հայ կոմունիստական կուսակցութեան ղեկավարը Ստալինի օրօք, որը սպանւեց Չեկայի պետ՝ Բերիային ձեռքով:

Կարէն Դեմիրճեան: Հայաստանի Կոմկուսի նախագահը սովետական շրջանի վերջին տարիներին: Նա շարունակեց իր քաղաքական գործունէութիւնը Հայաստանի անկախութիւնից յետոյ: Չոհեց 1999 թականի հոկտեմբերի 27-ին, Ազգային ժողովի զինեալ գրաւման դէպքում:

կեանք չէր վայելել, թէեւ գիտենք Բրեժնեւեան շրջանը քաղաքական ազատութիւնների առումով յետադարձ էր համեմատած Խրուշչեւի ժամանակաշրջանի: Սակայն հարցն այս է, որ սովորական ժողովուրդը բարձր է գնահատում տնտեսական ապահովութիւնը եւ իր բարեկեցութեան մակարդակի աճը:

Կանայք

Խորհրդային միութիւնում հակասական զարգացում ապրեցին կանայք: Մի կողմից նրանք մուտք գործեցին հասարակական կեանք՝ ձեռք բերեցին բարձր մակարդակի կրթութիւն եւ տնտեսական հիմնարկներում աշխատելու հնարաւորութիւն, սակայն միւս կողմից չթեթեւացաւ նրանց աւանդական պարտականութիւնները որպէս տնտեսուհի եւ մայր: Կինը ներկայ էր հասարակական տարբեր բնագաւառներում, որը բնականաբար հիմնական փոփոխութիւն էր նրա աւանդական կարգավիճակում, սակայն նորերի կողքին շարունակելով իր ուսերի վրայ տանել երկու նախկին պարտականութիւնները: Այս դրութիւնը ունէր իր մշակութային կողմը: Երբ Հայաստանը անկախացաւ եւ սփիւռքահայութեան շփումները հայրենիքի հետ շատացան, զարմանալի էր թւում հայաստանցի տղամարդու աւանդական մտածելակերպը կանանց մասին որպէս սեղան պատրաստող, շոր լւացող եւ երեխաներ խնամող: Կանանց մեքենայ վարելը համարում էր արտասովոր մի երեւոյթ, այն էլ մի երկրում, որի պաշտօնական քարոզչութեան մէջ անընդհատ նրանց ցուցադրում էին որպէս գործարանի աշխատուոր կամ գիտական հաստատութիւնների հետազօտող, բժշկուհի եւ համալսարանի դասախօս: Այսպիսի հակասական մտածելակերպի ժառանգորդն է այսօրայն հայաստանցի կինը, որը փորձում է մի կերպ յաղթահարել:

Մշակոյթ եւ լեզու

Սովետական տարիներին անգրագիտութիւնը Հայաստանում համարեայ անհետացաւ: Գրքերը տպագրւում էին տասնեակ հազար տպաքանակով եւ ընթերցանութիւնը համատարած սովորութիւն էր քաղաքացու համար: Մի քիչ աւելի բարեկեցիկ ընտանիքում կար դաշնամուր եւ երեխաները դպրոցում եւ տնում զբաղւում էին երաժշտութեամբ: Ի հարկէ, կտրւած լինելով արւեստի եւ մշակոյթի բնագաւառներում աշխարհի միւս երկրների զարգացումներից, մշակութային ճաշակը ընդհանրապէս հին էր, սակայն ընդհանուր առմամբ, զարգացաւ մշակութային գիտակցութեան հիմքերը:

Շատ է խօսուում սովետական շրջանում հայ մշակոյթի ռուսականացման քաղաքականութեան մասին: Ղա իրականութիւն է, սակայն դրա մակարդակը գանազան շրջաններում տարբեր է եղել եւ ընդհա-

նուր առմամբ գնալով նւագել է: Ղրանով հանդերձ, սովետական շրջանում հայերէն լեզուն զարգացաւ: Վարչական, դատական եւ գիտական ոլորտներում գործածուեց հայերէնը: Նախահամալսարանական շրջանի դասագրքերը հայերէնով էին եւ ներքին կեանքի եւ լրատամիջոցների մէջ գործ էր անուում հայերէնը: Ռուսերէնի գործածութիւնը բարձրագոյն կրթութեան ոլորտում եւ ռուսերէն բառերի մուտքը առօրեայ խօսակցութեան մէջ չափտի միայն պարտադրւած ռուսականացման արդիւնքը համարել. դա նաեւ Ռուսաստանի եւ ռուսական մշակոյթի հետ սերտ յարաբերութիւնների արդիւնքն էր եւ նմանում է, ասենք թէ այսօր շատ երկրներում անգլերէն բառերի գործածութեան հետ: Խօսքը այստեղ դրա դրական կամ բացասական գնահատման մասին չէ, այլ այն մասին, որ դա միայն դաւադրութեան կամ բռնի պարտադրման արդիւնքը չէր եւ մենք պարտաւոր ենք հայ-ռուսական մշակութային յարաբերութիւնների ֆակտը, նաեւ որպէս բնական երեւոյթ ընդունել:

Միայն նկատի առնելով հայերէն հանրագիտարանի հրատարակման իրականութիւնը, դժւար կարելի է թերագնահատել ազգային լեզուի եւ մշակոյթի զարգացումը սովետական շրջանում:

Ազգային արթնացում

Ինչպէս արդէն յայտնի է, 1965 թականի ապրիլի 24-ին Երեւանում տեղի ունեցաւ մեծ ժողովրդական ցոյց, որի ընթացքում ցուցարարները պահանջում էին Խորհրդային Միութիւնից, որպէսզի ճանաչի հայոց մեծ եղեռնը: Նրանց լոզունգներում խօսք էր գնում հայկական հարցի արդար լուծման եւ հայկական հողերի վերադարձման մասին: Այս ցոյցից յետոյ վաւերացուեց հայոց մեծ եղեռնի յուշարձանը կառուցելու նախագիծը եւ երկու տարի յետոյ բացոււմը կատարուեց Ծիծեռնակաբերդի: Մինչեւ օրս լուրջ չի ուսումնասիրել այս շարժման աղբիւրները: Հայ աւանդական կուսակցութիւնները ուղղակիօրան, այսինքն որպէս կազմակերպիչներ, դեր չեն ունեցել այս մեծ հանրահաւաքի կայացման գործում, սակայն նրանց քա-

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ «ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ» ԱՄՍԱԳՐԻ ԷՋԵՐՈՒՄ

Արդիւնաբերութեան զարգացում, երջանիկ բանուորներ, մշակոյթի ծաղկում. այսպէս էր ներկայացում Սովետական Հայաստանը սփիւռքի համար հրատարակող նոյնանուն ամսագրի էջերում:

րոզական աշխատանքը սփիւռքում երեւի իր ազդեցութիւնն է ունեցել: Հաւանաբար աւելի կարելի էր Սովետական Միութեան ղեկավարութեան մակարդակում ազգային հարցի ճանաչումը եւ սովետական հանրապետութիւնների ղեկավարների մօտ ազգային մտածելակերպի զարգացումն է եղել: Այսինքն ինչ որ բան փոխել է վերելում, որը դիւրացրել է նման մեծ հանրահաւաքի իրականացումը: Արդէն 1954-ին Անաստաս Միկոյեանը քարոզում էր ազգային մշակոյթը տարածելու մասին:

Սրանք, գիտեմ, մեծամասնաբար հարցեր են քան պատասխաններ: Այս գրութեան նպատակն էլ վերջնական պատասխաններ տալը չէ: Նպատակն այն է, որ շեշտել մի պարզ իրականութիւն՝ այն, որ Սովետական Հայաստանը մեր ժամանակակից պատմութեան կարեւորագոյն շրջանն է: Հնարաւոր չէ այն մկրատել պատմութիւնից, այն ինչ պատահել է այդ տարիներին համարել ռուս եւ հայ կոմունիստների դաւադրութիւն: Այդպիսի մտածելակերպ, դժբախտաբար տիրում էր սփիւռքեան մշակութային կեանքում եւ այսօր էլ մասամբ շարունակում է: Ի հարկէ, եղել է նաեւ հակառակը՝ «Հայաստանականներ»-ի քարոզչութիւնը, որի համաձայն, Հայաստանը աշխարհի դրախտն էր: Երբ անկախացաւ Հայաստանը, նրանք տեսան, որ այդպիսի դրախտ միայն իրենց երեւակայութեան մէջ է գոյութիւն ունեցել: Միւսները, հակահայաստանականները, շարունակեցին կառչել մի ուրիշ տեսակի երեւակայութեան: Նրանք մտածում էին, որ Հայաստանում վաթսուն տարի դադարել է պատմութիւնը եւ երկիրը միայն սպասում է, որ իրենք վերադառնան եւ ամէն բան շարունակեն այնտեղից, որ իրենք պարտադրաբար այն յանձնել էին բոլշեւիկներին: Մի քիչ ուշ պարզւեց, որ սա էլ երեւակայութիւն է եւ երկրում կան այս վաթսուն տարիների ընթացքում ձեւաւորւած եւ զարգացած քաղաքական ուժեր, որոնք աւելի ծանօթ են երկրի պայմաններին եւ աւելի ունակ ղեկավարելու երկրի քաղաքական կեանքը: Սովետական Հայաստանի պատմութիւնը կարօտ է գիտական, այսպէս ասած, ոչ գաղափարախօսական ուսումնասիրութեան:

ՀԱՅԵՐԸ ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄՈՒՄ

Վահէ Անթանեսեան

Լրացաւ Հայրենական մեծ պատերազմում Խորհրդային ժողովրդի տարած յաղթանակի 66-ամեակը: Հայ ժողովուրդը Խորհրդային Միութեան միւս ժողովուրդների հետ մէկտեղ պատերազմի առաջին իսկ օրուանից նետուեց օրհասական պայքարի: Հայ ժողովրդի մասնակցութիւնը Երկրորդ աշխարհամարտին մեր պատմութեան ամենափայլուն էջերից է:

1939 թ. սեպտեմբերի 2-ին Գերմանիան յարձակւեց Լեհաստանի վրայ և սկսեց Երկրորդ համաշխարհային պատերազմը: Իսկ 1941 թ. յունիսի 22-ին, առանց պատերազմ յայտարարելու, յարձակւեց նաև Խորհրդային Միութեան վրայ, և պատերազմն աւելի մեծ ծաւալներ ստացաւ:

Խորհրդային Միութեան, ինչպէս նաև եւրոպական երկրներում բնակւող հայ ժողովուրդը ակտիւ մասնակցութիւն ունեցաւ պատերազմին: Շուրջ 650000 հայեր մասնակցեցին պատերազմին, և նրանցից մօտ 350000-ը զոհուեցին:

Հարկ է նշել, որ պատմութեան մէջ երբևէ հայ ժողովուրդը միաժամանակ ռազմի դաշտ չի հանել այդքան զինուորներ և որևէ պատերազմի ժամանակ այդքան մարդկային կորուստներ չի տուել:

Հայ ժողովրդի համար Հայրենական պատերազմն իսկական գոյամարտ էր:

Պատերազմին Խորհրդային Միութիւնը պատրաստ

չէր: Գերմանիան արագ յարձակւումով անակնկալի բերեց Խորհրդային զինուած ուժերին ու յայտնեց Մոսկւայի մատոյցներում: Գերմանական զօրքերի «Հարաւ» խմբաւորումը յարձակւեց Կովկասի ուղղութեամբ և լուրջ սպառնալիք ստեղծեց ԽՍՀՄ-ի համար: Կովկասի անկումով ոչ միայն ԽՍՀՄ-ը կը կորցնէր վերահսկողութիւնը Բաքւի նաւթահանքերի նկատմամբ, որ այդ տարիներին լուրջ հարուած կը լինէր ԽՍՀՄ-ի բանակի սպառազինութիւններին, այլև գերմանացիները հնարաւորութիւն կստանային թափանցելու Միջին Ասիա և թիկունքից շրջանցելու մարտնչող Խորհրդային զօրքերին:

Այսպիսով, Կովկասի ճակատամարտը ռազմավարական առումով ամենակարևոր իրադարձութիւնն էր պատերազմի առաջին փուլում: Կովկասի ճակատամարտն առանձնայատուկ նշանակութիւն ունէր հայութեան համար: Ստալինգրադի գրաւումից յետոյ Հայաստանի սահմանների մօտ կենտրոնացած թուրքական սպառազէն 26 դիւիզիաներ պատրաստ էին յարձակւելու ԽՍՀՄ-ի վրայ և մտնելու Հայաստան: Այս անգամ արևելահայութիւնը չէր փրկւի վերահաս եղեռնից...

Հետևաբար, Հայրենական պատերազմում մարտնչող հայորդիները կռոււմ էին հէնց Հայաստանի, հայ ժողովրդի փրկութեան համար:

1942 թ. ամռանը գերմանացիները գրաւեցին Ղրիմը, Կերչը, հասան Ստալինգրադ: 1943 թ. հոկտեմբերին գերմանական բանակը Ստալինգրադի մատոյցներում անձնատուր եղաւ:

Պատերազմի տարիներին Կրեմլի ղեկավարութիւնը թոյլատրեց ազգային զօրամասեր կազմաւորել: Հայաստանում կազմաւորեց վեց դիւիզիա:

76-րդ հայկական հրաձգային դիւիզիան կազմաւորել է դեռևս 1922 թ.: Այն հսկում էր հայ-թուրքական սահմանը: Պատերազմի սկզբից դիւիզիան նետուեց մարտերի և աչքի ընկաւ Ստալինգրադի ճակատամարտում: 1943 թ. այն վերակազմաւորեց որպէս 51-րդ գարդիական դիւիզիա: Ստալինգրադից յետոյ դիւիզիան մասնակցեց Ուկրայինայի, Մերձբալթիկայի ազատագրման համար մղւած մարտերին:

1941 թ. դեկտեմբերին Երևանում գնդապետ Սիմոն Զաքեանի հրամանատարութեամբ ձևաւորեց 89-րդ հայկական հրաձգային դիւիզիան: 1942 թ. օգոստոսից այն արդէն գործող ռազմաճակատում էր: Ռազմաճակատ մեկնելու պահին իր շարքերում ունէր շուրջ 12000 զինուոր և սպայ, չնչին բացառութեամբ՝ բոլորը հայեր: Դիւիզիան իր մարտական ուղին սկսեց Գրոզնու մատոյցներում և ծանր մարտերով անցնելով շուրջ 3700 կիլոմետր՝ իր փառաւոր ուղին աւարտեց Բեռլինում: Դիւիզիան մասնակցեց Թերեք, Մալգոբեկ, Մինուդի, Ստաւրոպոլ, Տիխորեցկ քաղաքների ազատագրման մարտերին: Յատկապէս աչքի ընկաւ Թաման թերակղզու համար մղուող մարտերում, որի ժամանակ արիւնահեղ մարտերի արդիւնքում ձեռքեց պաշտպանական եօթ շերտից բաղկացած թշնամու «Կապոյտ գիծ» շղթան: Դրա համար էլ գերագոյն գլխաւոր հրամանատարութեան հրամանով 89-րդ հայկական հրաձգային դիւիզիան կոչուեց Թամանեան: Այդ ժամանակամիջոցում դիւիզիայի հրամանատարն արդէն ԽՍՀՄ հերոս, գեներալ-մայոր Նւէր Սաֆարեանն էր:

1942 թ. յունւարին Հայաստանում գտնյող 409-րդ հրաձգային դիւիզիան վերակազմաւորեց, և նրա շարքերը համալրուեցին հայազգի մարտիկներով:

Ռազմաճակատ մեկնելու պահին դիւիզիայի շարքերում հաշուում էին 14000 ռազմիկ, որոնց շուրջ 98%-ը հայեր էին: 409-րդ դիւիզիան իր մարտական ուղին սկսեց Մոզդոկ քաղաքից և յաղթական երթով հասաւ Զեխիա ու Աւստրիա:

1942 թ. Հայաստանում կազմաւորում է 408-րդ հայկական հրաձգային դիւիզիան: Այն արդէն սեպտեմբերից մարտերի մէջ մտաւ Նովոռոսիյսկի շրջանում: Դիւիզիան համալրուած էր շուրջ 12000 մարտիկներով:

Հայկական զօրամիւտումներից առաջինը ռազմաճակատ մեկնեց 390-րդ դիւիզիան և 1942 թ. գարնանը Նովոռոսիյսկի ծովային դեսանտով ափ իջեցւեց Ղրիմի Կերչ թերակղզում ու մինչև 1942 թ. մայիսը մասնակցեց Կերչի պաշտպանութեանը: Դիւիզիան գրեթէ ամբողջութեամբ ջախջախուեց, զոհուեց նրա հրամանատար գնդապետ Սիմոն Զաքեանը:

1942 թ. Հայաստանում ձևաւորեց նաև 261-րդ հայկական հրաձգային դիւիզիան, որ ռազմաճակատ չմեկնեց և պաշտպանում էր հայ-թուրքական սահմանը:

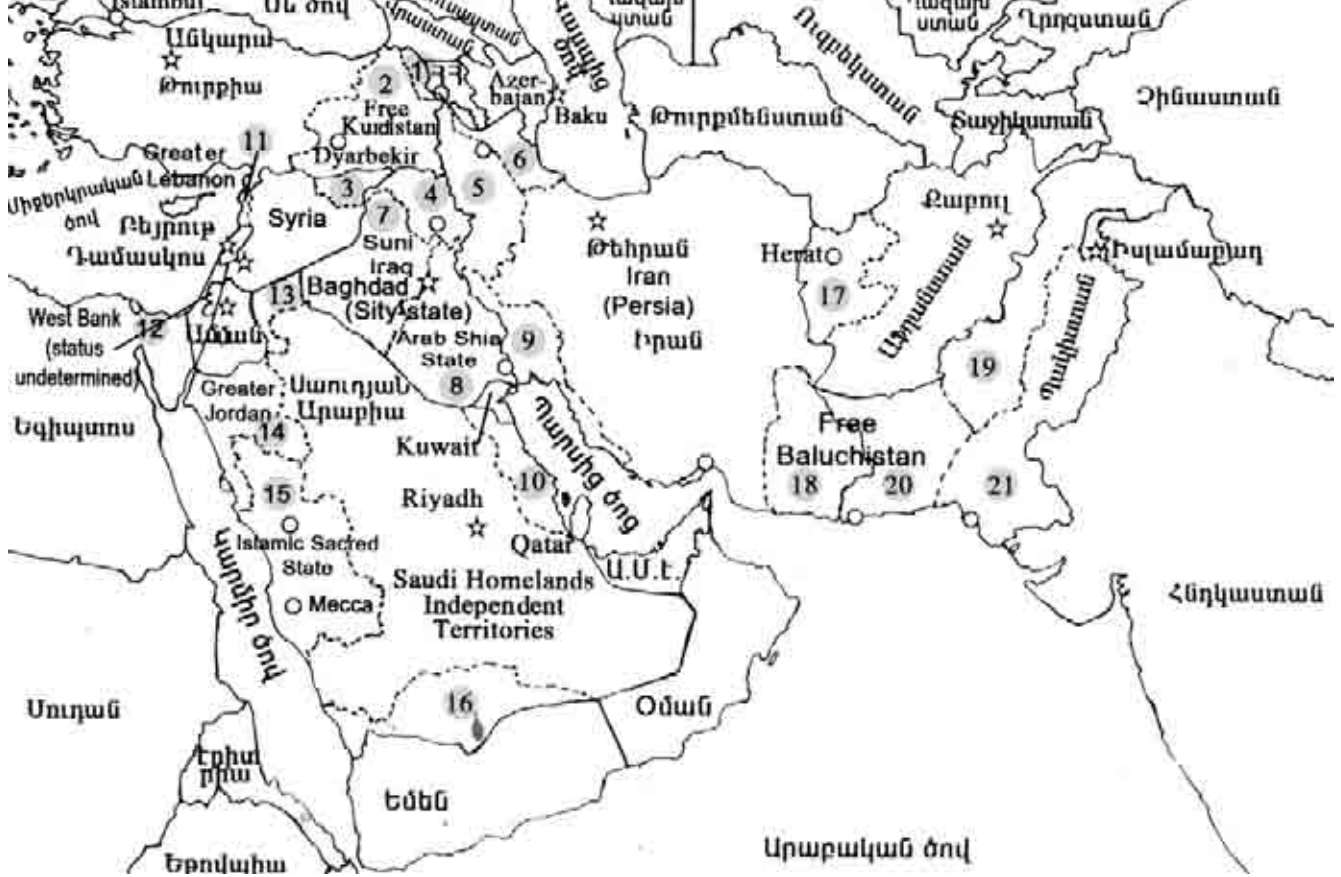
Բացի նշուածներից, Հայաստանում կազմաւորուեցին և համալրուեցին 61-րդ, 151-րդ, 236-րդ և 320-րդ հրաձգային դիւիզիաները: Չնայած դրանք պաշտօնապէս չէին համարում հայկական, բայց դրանց կազմում ընդհանուր առմամբ շուրջ 30000 հայ մեկնեց ռազմաճակատ:

Եւս 30000 հայ ծառայում էր սևծովեան նաւատորմում: Խորհրդային Միութեան հերոսի կոչման արժանացաւ հայ ժողովրդի 106 զաւակ: Եւս 10 հայաստանցի արժանացաւ ԽՍՀՄ հերոսի կոչման: ԽՍՀՄ մարշալ Յովհաննէս Բաղդամեանն ու օդաչու Նելսոն Ստեփանեանն այդ կոչմանն արժանացան կրկնակի: Նելսոն Ստեփանեանի հաշուում կայ 1700 մարտական թռիչք, թշնամու խորտակուած 13 նաւ և հազարաւոր սպանուած թշնամիներ...

64 զինուորական արժանացաւ գեներալի կոչման: Հայերը ԽՍՀՄ ժողովուրդների շարքում չորրորդն էին ռազմածովային նաւատորմի գեներալների, ռազմաօդային ուժերի, հրետանային զօրքերի սպաների կազմում և վեցերորդ տեղում էին ԽՍՀՄ հերոսների ցանկում: Իսկ եթէ հայ ժողովրդի զոհերի և հերոսների թիւը համեմատենք այդ տարիների ՀԽՍՀ բնակչութեան թիւ հետ, հայերն առաջատարն էին...

Հայ մէկ զօրահրամանատար զբաղեցնում էր ռազմաճակատի հրամանատարի պաշտօնը (Յովհաննէս Բաղդամեան), 3-ը՝ բանակի, 6-ը՝ կորպուսի, 28-ը՝ դիւիզիայի, 100-ը՝ բրիգադի ու գնդի հրամանատարներ էին: 80000 հայ պարզատուրեց մեդալներով ու շքանշաններով...

Աղբիւր՝ www.ankakh.com

Վերջին ուղեւորութեանս ընթացքում Երեւանում հանդիպեցի ընկերոջս: Մեր խօսակցութեան պահին նա նշեց մի յօդաձի մասին, որը տպագրել է «Ուխտ Արարատի» ամսագրի 2006 թականի համար 4-ում: Նրանից խնդրեցի հնարաւորութեան դեպքում ինձ ուղարկի այդ յօդաձի պատճէկը: Յօդաձն ընթերցելով, այն շատ հեռու գտայ իրականութիւնից եւ ինձ թաց, որ դրա հեղինակը անշուշտ պիտի լինի անտեղեակ մի անձնաւորութիւն, որը տարւել է Միջին Արեւելքի շրջանի երկրների համար կայսերապաշտ երկրների մշակած երեւակայական ծրագրերով: Սակայն, ինձ հետաքրքրողը Հայաստանին առնչող հատւածն էր: Նախ թոյլ տւէք մեջբերեմ յօդաձն ամբողջութեամբ:

լեւոն Ահարոնեան

ՄԵՐՁԱԴՈՐ ԱՐԵՎԵԼՔԻ ‘ԴԵՄՈՎՐԱՏԱՑՄԱՆ’ ՆԱԽԱԳԻԾԸ

Մերձաւոր Արեւելքի նկատմամբ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգների /ԱՄՆ/ կողմից ծրագրաւորւած եւ հետետողականօրէն իրականացող, այսպէս կոչւած «Աշխարհի գլոբալացման ընդհանուր ծրագրի պատկեր», որը ըստ էութեան, միջանկեալ, անցումային այն իրողութիւնն է, որի ստեղծման հիմքի

վրայ, յաջորդ փուլում պէտք է /ամերիկանացման «դեմոկրատիայի»/ սկզբունքով ձեւաւորւի «Մերձաւոր Արեւելքի Միացեալ Նահանգներ» անւանումն ունեցող ընդհանուր պետութիւն: Այն իր մէջ պէտք է ներառի՝

- 1-Հայաստանի Հանրապետութիւնը /առանց Արցախի եւ Մեղրու շրջանի/
- 2-Թուրքիան /երկփուլ մասնատումով/
- 3-Սիրիան/մասնատումով/
- 4-Լիբանանը /ընդարձակումով/
- 5-Յորդանանը /ընդարձակումով/
- 6-Սաուդիան Արաբիան /մասնատումով/
- 7-Իրաքը /մասնատումով/
- 8-Իրանը /մասնատումով/
- 9-Աֆղանստանը /մասնատումով/
- 10-Պակիստանը /մասնատումով/
- 11-Ադրբեջանը, որը սպառել է 1918 թ.-ից իր վրայ դրած առաքելութիւնը, միանալու է Իրանի հիւսիսային շրջանի Ադրբեջանին /Ատրպատական/, որի անունով էլ այն ժամանակ կնքել էին ներկայիս Ադրբեջանին: Այս ընդհանուր մասնատումների արդիւնքում ստեղծելու են նոր պետութիւններ.

1-Քուրդիստան.
ԱՄՆ-ը ԱՆզլիան եւ Իսրայէլը, Իրաքի տարբերակով, Իրանին պատերազմի մէջ ներքաշելով, մեծ ծաւալների հասցնելով շիաների եւ սիւնիների միջեւ /իրենց կողմից հրահրւած եւ միջնորդւած/ թափ առնող քաղաքացիական պատերազմը, ինչպէս եւ ռազմաքաղաքական ընդհանուր այդ խառնաշփոթի մէջ ներքաշելով Սիրիային, Թուրքիային ու Քրդական շարժումը, փորձելու են ստեղծել Քուրդիստանի նոր

պետութիւն:

2-Իրաք.

Բաժանւելու է երեք առանձին «Սիւնի Իրաք» եւ «Արաբական Շիա Նահանգ» կոչուող երկրների / հիւսիսային քրդական մասը միանալու է նոր Քուրդիստանին/:

3-Սաուդիան Արաբիա

Լուրջ ձեւափոխումների է ենթարկւելու:

Նախատեսւում է անջատել՝ հիւսիս-արեւմտեան հատածները, դրանք միացնելով Յորդանանին:

Արեւելեան Մեքքա քաղաքը ներառող մասը, ուր ստեղծելու է «Իսլամական Սուրբ Նահանգ» կոչուող նոր պետութիւնը: Արեւելեան Քուվէյթի եւ Կատարի միջեւ ընկած տարածքն էլ միանալու է «Արաբական Շիա Նահանգ» նորաստեղծ պետութեանը: Հարաւային հատածը կտրւելու եւ միացւելու է

պայմանագրով, Բուշեիկեան Ռուսաստանը 25 տարով տրւել էր Թուրքիային: Ի դէպ, 1991 թ. Մարտի 12-ին, Գորբաչովն այդ պայմանագիրը կրկին երկարացրել էր եւս քսան տարով, որը պէտք է վերանայի 2011 թ.:

Արեւելեան Հայաստանի այս հատածի միացումը Հայաստանի Հանրապետութեան, պատմական արդարութիւնը վերականգնելու միտում չի հետապնդում, այն ատելի շուտ ունի այլ նպատակ:

Ա-Պայմանաւորող երկրներից մէկի կողմից պայմանագիրն այլեւս անվաւեր ճանաչելու միջոցով Ռուսաստանին գրկել հարաւային Կովկասի երեք երկրների (առաջնահերթօրէն Հայաստանի) նկատմամբ ունեցած պայմանագրային պարտաւորութիւններից:

Բ-1990-ից Հայաստանի անկախութեան հռչակումից

Եմենին, ընդարձակելով Եմենի Կարմիր ծովով ունեցած սահմանը:

Այս բոլոր ձեւաւորումները պայմանաւորւած են ԱՄՆ-ի, Անգլիայի կողմից Կարմիր ծովի եւ Պարսից Ծոցի նկատմամբ կատարեալ բազմաշերտ եւ բազմալժակ հսկողութիւն սահմանելու խնդրով:

Ըստ նոյն ծրագրի, քաղաքացիական պատերազմի լուրջ փորձութիւն է սպասուում Պակիստանին: Այն բաժանւելու է 3 մասի: Ամբողջ հիւսիսը եւ արեւմտեան մասի կէսը միացւելու է Աֆղանստանին: Իսկ հարաւարեւմտեան մասը եւ Իրանից անջատող հարաւարեւելեան հատածների ընդհանուր տարածքում կստեղծւի «Բելուջիստան» պետութիւնը:

Ըստ ձեւափոխութեան Հայաստանին է միանալու 1918-20 թթ. ՀՀ մաս կազմող Արդահան-Կարս-Իգդիր հատածը՝ ներառեալ Արարատ լեռը:

1921 թ. Մարտի 16-ին ռուս-թուրքական

յետոյ, ՀՀ-ի համար ուժը կորցրած Կարսի պայմանագիրն անկախ է դարձրել Թուրքիայի պետական սահմանների հարցը:

Ինչպէս վկայում են 15 տարիների դէպքերի զարգացումները, Հայաստանը, որպէս պետութիւն վերացնելու, Անգլո-Ամերիկեան ծրագրերը չեն փոխւել: Փոխւել է ձեռագիրը. 15 տարի յաղթանակօրէն կանգուն Արցախը, մեզ, համայն հայութեանը, պարտադրւած ազգային ազատագրական պատերազմով, իսկ ազատագրւած Լեռնային Ղարաբաղի հանրապետութիւնը, կարծես թէ ոչ իրողութիւն է եւ արեւմտեան արժէքների ամենաթունդ հաւատացեալներն անգամ պէտք է տեսնեն, որ անտեսելով ակնառու փաստերը, 14 տարի շարունակ «խաղաղ կարգաւորման» տարւող Արցախի խնդիրը դարձել է «անլուծելի»:

2001 թ.-ից առայսօր ՀՀ-ի, հիմա նաեւ ԼՂՀ-ին կատմամբ

իրագործում է Սահմանադրական- օրենսդրական դիւերսիւն ներխուժում: Ծրագրում են հայկական մեր երկու երկրների իշխանաւորների ձեռքբերով իրագործել ՀՀ-ի եւ ԼՂՀ-ի «ինքնաւուծարման» գործընթացը:

Այս բոլորը համահունչ է ԱՄՆ-Անգլիա-Իսրայէլ եռեակի, այսպէս կոչւած, «Մեծ Մերձաւոր Արեւելք» ծրագրերի ստեղծմանը:

Ինչպէս յայտնի է աշխարհի գլոբալացման «Աշխարհի Միացեալ Սահանգներ» 1890-1908 թթ. Նախագծուած մասսոնական ծրագիրը, կառուցուած էր եւ է Ամերիկայի Միացեալ Սահանգների, Անգլիայի եւ Իսրայէլի աշխարհին տիրելու հիւանդագին եւ յանցագործ գործողութիւնների իրականացնելու հաշիւն:

Այդ մարդատեսաց եւ ամբողջ աշխարհին լրջօրէն սպառնացող խնդիրն էր, որ ծառայեցրին տարիներ առաջ Թալիբանին, Ալ Ղայիդային վերացնելու պատրուակով, Աֆղանստանն ու Իրաքը զաւթելու, աւերելու ու քարուքանդ անելու պատերազմները: Հեզբոլլահի պատրուակով նոյն յանցագործութեան թիրախը դարձաւ Լիբանանը, ուր Իսրայէլի կանոնաւոր բանակը նպատակայնօրէն քարուքանդ էր անում ամբողջ Լիբանանը: Նոյն ծրագրերով է զարգանում ներկայիս Իրանի ներքաղաքական իրավիճակը, որտեղ նախագահական «Դեմոկրատ» թեկնածուն իրանական աղբբեջանցի է եւ դէպքերի զարգացումներն ակնկալում են քաղաքացիական պատերազմով/ Նոր Ադրբեջանի ստեղծում տես վերելում/:

Այս ծրագրի դիւային շրջանակում է նաեւ, այսպէս կոչւած, «համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամը», որը ոչ այլ ինչ է, քան ԱՄՆ-ի կողմից կատարուող ֆինանսական դիւերսիա: Քաղաքական կամային որոշումներով խարխուլեց համաշխարհային ֆինանսական ինստիտուտները (բանկերը): Կասկածի տակ դրեց տարադրամի փոխարժոյթային հնարաւորութիւնները: Արաբական Միացեալ Էմիրութիւնում (եւ ոչ միայն այնտեղ), դրեց դոլարի անսահմանափակ տպագրութիւն, որը կոչւած է խարխուլելու ազգային տնտեսութիւններն ամբողջ ռեգիոնում:

Այս բոլորը ակնյայտօրէն ներկայացնում է բազմաշերտ եւ բազմաբովանդակ հակամարտութիւններ խթանող եւ մեծ լարածութիւն կուտակող մի հսկայական պայթունավտանգ տարածք, որի զսպման եւ ներքին «պայթիւնների» խթանման բոլոր լծակներն ու մեխանիզմները դուրս են բերել ընդհանուր տարածքից:

Այսինքն, այս տարածքում ներառուած բոլոր երկրների ու ժողովուրդների կեանքը, կենսագործութիւնը, նրանց ներկան ու ապագան լիովին կախաւածութեան մէջ են դրուում արտաքին եւ ազդեցութեան կառոյցների

կամային ցանկութիւններից:

Ասել է թէ, նախատեսել եւ իրագործում են մօտ կէս միլիարդ մարդ ներքաշել պատերազմական գործողութիւնների թատերաբեմ, դրան հետեւող բոլոր արհաւիրքներով, զանգաւածային կորուստներով եւ ողբերգութիւններով»:

Այս յօդուածում կան մի շարք խնդիրներ, որոնց ըմբռնումը ընթերցողի համար խրթին եւ բարդ է.

Առաջին հերթին կարելի է նկատել Թուրքիայի ցանկութիւնը ամերիկացի GOLBI-ի ծրագրի հիման վրայ: Այդ ծրագրի համաձայն, Յայաստանը պիտի Լեռնային Ղարաբաղը փոխի Չանգեզուրի հետ, որպէսզի Թուրքիան Նախիջեւանի վրայով միանայ Միջին Ասիական երկրներին: Դա նշանակում է միանգամայն խեղդել Յայաստանին եւ մէկընդմիջտ զրկել մի մեծ ու հզօր հարեւանից՝ Իրանից, որը ներկայումս տարեկան 40-45 հազար մեծ բեռնատար մեքենաներով ապրանք է հասցնում Յայաստան: Կայ նաեւ մի ուրիշ հարց. սահմանների փոփոխութիւնը այդքան էլ հեշտ բան չէ եւ դրա հետ են կապուած մեծ թուով քաղաքական եւ տնտեսական հարցեր:

Երկրորդ՝ դր երկիրն է նւաճել պայմանագրում նշուած տարածքները, որոնք Խորհրդային Միութեան փլուզումից յետոյ պատկանում են Յայաստանին եւ ղվ է ժառանգել այդ պայմանագիրը: 2011 թւականին արդեօք Յայաստանն էլ, որ մի անկախ երկիր է եղել, այդ հարցում դերակատար է եղել: Արդեօք 2009 թւականին Շւէյցարիայում ստորագրուած պայմանագիրը, որի պարտաւորութիւնները Թուրքիան չկատարեց, դեռեւս ուժի մէջ է: Արդեօք 1921 թւականի պայմանագիրն իր ուժի մէջ է, թէ ոչ:

Այդ հարցի պատասխանը կարելու է իւրաքանչիւր հայի, ինչպէս նաեւ ինձ համար, որպէս մի հայերէն հրատարակութեան արտօնատեր եւ պատասխանատու: Յարցն ուղղում են ՀՀ Արտգործնախարարին եւ Նրանից խնդրում են պատասխանելով դրան, պարզաբանի վերոյիշեալ կետերը ժողովրդին:

ՀԱՅ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԸ ՑԱՆԿԱՆՈՒՄ ԵՆ ՄԱՍՆԱԿՑԵԼ ԱՆԻԻ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՄԱՆԸ

Գայանե Արտահանյան

Թուրքիայում գտնվող Հայաստանի հնագույն ու ամենագեղեցիկ մայրաքաղաք Անիում վերականգնման աշխատանքների առաջին փուլն ավարտված է, սակայն չորս եկեղեցիների վերանորոգման եռամյա ծրագրին հայ մասնագետների մասնակցության հարցը դեռևս լուծված չէ:

Արդեն մի քանի տարի է՝ թուրքական մամուլը թմբկահարում է, թե Թուրքիայի կառավարությունը հսկայական գումարներ է ներդնելու միջնադարյան Անի քաղաքը վերականգնելու համար: Սակայն միայն այս տարվա օգոստոսին սկսվեցին աշխատանքները, որոնք իրականացվում են հիմնականում Համաշխարհային հուշարձանների հիմնադրամի և ԱՄՆ Կոնգրեսի կողմից ստեղծված և պետքարտուղարության կազմում գործող «ԱՄՆ դեսպանների մշակութային պահպանության հիմնադրամի» շուրջ 1 մլն դոլարի ֆինանսական աջակցությամբ: Նախատեսվում են վերանորոգել ու ամրացնել հնագույն քաղաքի Մայր տաճարն ու կիսավեր Սուրբ Փրկչի եկեղեցին, բարեկարգել դեպի հուշարձաններ տանող ճանապարհներն ու հետազոտական պեղումներ իրականացնել: Հուշարձանների և տեսարժան վայրերի միջազգային խորհրդի՝ ԻԿՕՄՕՍ-Հայաստան կազմակերպության ղեկավար Գագիկ Գյուրջյանը համոզված է, որ այս անգամ հայ մասնագետների մուտքը վերականգնման հանձնաժողով հնարավոր կլինի: «Դեռ անցյալ տարի ԻԿՕՄՕՍ-ի գլխավոր ասամբլեայի նիստում բանաձև ընդունվեց, որի պահանջն էր Անիի վերանորոգման աշխատանքներում ընդգրկել միջազգային փորձագետների: Առայժմ խումբը չի ձևավորվել, սակայն ես գրեթե վստահ եմ, որ հայ մասնագետները կմասնակցեն հետագա աշխատանքներին», - «ԱրմենիաՆաուին» ասում է Գյուրջյանը: Գյուրջյանը կարծում է, որ հաջորդ տարի սպասվող աշխատանքներին հայ մասնագետների մասնակցությունն առավել կարևոր է, քանի որ առայժմ իրականացվել է ավելի շատ տեխնիկական աշխատանք, բարեկարգվել են ճանապարհները, հավաքվել ու համարակալվել են եկեղեցիների քանդված բեկորները: Դեռ հայտնի չէ, թե վերանորոգման ինչ աստիճան է նախատեսված, քանի որ Սուրբ Փրկչի եկեղեցին կիսով չափ քանդված է և պարզ չէ՝ ամբողջությամբ կվերականգնվի,

թե՞ միայն ամրացման աշխատանքներ կիրականացվեն: «Վերանորոգման միջամտության չափը կախված է բեկորների քանակից. միջազգային չափանիշներով՝ եթե բեկորները բավարարում են հուշարձանի գոնե 60-70 տոկոսը վերականգնելուն, ապա հնարավոր է ամբողջական վերականգնում, սակայն գուցե ավելի լավ կլինի չմիջամտել՝ աղավաղումներից խուսափելու համար», - ասում է Գյուրջյանը: Հայկական մշակութային ժառանգության նկատմամբ Թուրքիայի կառավարության ուշադրությունն ունի մի քանի նպատակ: Ինչպես թուրքագետներն են հաճախ շեշտում, դա արվում է զուտ քաղաքական շահադիտական նպատակներով՝ միջազգային հանրությանը ցույց տալու, թե թուրքերը որքան հոգատար են քրիստոնեական ժառանգության նկատմամբ: Սակայն ճարտարապետներն ու հնագետները դիտարկում են մեկ այլ նպատակ և՛ հայկականության հետքերը մաքրելու վտանգավոր միտումը: «Թուրքիայի կառավարությունը դեռևս 90-ականներից Անիում տարբեր պեղումներ, ուսումնասիրություններ է իրականացնում, սակայն այն, ինչ հայտնաբերվում է, շատ արագ ոչնչացվում է՝ կորցնելու համար հայկական հետքերը», - «ԱրմենիաՆաուին» ասում է Հայկական ճարտարապետությունն ուսումնասիրող հիմնադրամի նախագահ Սամվել Կարապետյանը: 1051 տարի առաջ հայոց 11-րդ մայրաքաղաքը հռչակված Անիի ավերակների թանգարանի մուտքի մոտ տեղեկատրվական հսկայական վահանակի երկարաշունչ տեքստում որևէ հիշատակություն հայերի մասին չկա, Անիի հայկական լինելու կամ պատմության ինչ-որ հատվածում հայերի մայրաքաղաք լինելու փաստի վերաբերյալ Անիում առկա այլ վահանակներում ևս որևէ տեղեկություն չկա: «Այս իրավիճակը ոչ միայն Անիում է, այլ Թուրքիայի գրեթե բոլոր հայկական հուշարձանների վահանակներին, դրանք ոչ միայն ուղղակի չեն նշում հայերի կապը, այլև հայկական անունները, թագավորների անունները նենգափոխում են՝ մոլորեցնելով թե օտարերկրյա այցելուներին և թե հենց իրենց ժողովրդին», - ասում է հուշարձանագետ Կարապետյանը: Հուշարձանագետը հիշում է, որ դեռ 2004 թվականին, երբ մեկնել էր Անի, Մայր տաճարի արևելյան ձակատին կից Կատրանիդե թագուհու և հարակից

ամբողջ դամբարանային համալիրում պեղումներ էին իրականացվում, ու հայտնաբերվել էին երկու հայ հոգևորականների տապանաքարերը՝ հայերեն արձանագրություններով: «Հաջորդ տարում այդ նույն տապանաքարերը գտանք ամբողջովին ջարդոտված, անգամ աճյունները հանված ու թափված էին շուրջբոլորը, և սա ոչ թե ուղղակի սարերում էր տեղի ունեցել, որ արդարանան, թե գանձագողերն են արել, այլ հսկայական պահակախմբի կողմից հսկվող թանգարանում», - ասում է Կարապետյանը: Սակայն նա հիշեցնում է, նաև, որ շատ հաճախ Անիի մասին խոսելիս հայերի «լեզուն կարճ է», քանի որ տարիներ շարունակ «նպաստել ենք Անիի կործանմանը»:

Հայաստան-Թուրքիա սահմանին՝ Ախուրյան գետի ափին, գտնվող Անիի ավերակների մոտ, հայաստանյան սահմանին մինչև 2004 թվականը օրական մի քանի անգամ պայթեցումներով շահագործվում էր տուֆի քարհանք, թուրքական կողմը պարբերաբար քննադատում էր՝ կոչ անելով դադարեցնել պայթեցումները: «Իրականում մենք սարսափելի վնասում էինք մեր իսկ պատմական ամենահարուստ ժառանգությանը: Պայթեցումներ անել այնտեղ, որտեղ Անիի ուսումնասիրող Նիկողայոս Մառը խստիվ արգելում էր անգամ հրացանի կրակոց արձակել, քանի որ այդ ծայնի ալիքը վնաս էր պատճառելու կիսավեր հուշարձաններին, սա մեր անտարբերության դրսևորումն է, որն առկա է նաև մեր բոլոր սրբատեղիներում», - ասում է Կարապետյանը: Մինչ Թուրքիայի կառավարությունը երկու տարի առաջ վերանորոգում և, մասնագետների կարծիքով, բավական լավ ամրացնում էր Անիի Տիգրան Հոնենցի եկեղեցին, հայ զբոսաշրջիկներն իրենց պարտքն էին համարում թողնել իրենց հետքը՝ հազարամյա որմնանկարների կողքին «անմահացնելով» իրենց անուններն ու այցելության տարեթվերը: «Այս ամենի կողքին մեր ծայնն արդեն թույլ է՝ աղավաղումների մասին բարձրաձայնելու համար», - ասում է Կարապետյանը, սակայն հավաստիացնում, որ պետք է հետամուտ լինեն վերանորոգման աշխատանքների պատշաճ որակ ապահովելու համար:

Աղբիւր՝ www.armenianow.com

ՓԱՐՔՈՐԸ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՄԱՐԶԱԶԵԻ

Փարքորը ֆրանսերէն բառ է, որը նշանակում է «ստեղաշարժման արւեստ»: Այդ մարզաձեւը ստեղծել է Վիետնամում ծառայած ֆրանսիացի զինուոր Ռէյմոն Բէլը: Դա բաղկացած էր մի շարք ճարպիկ շարժումներից, որոնց նպատակն է հիմնականում դժուար դրուսիւններում փայտել: Նրա տղան՝ Դէյվիդ Բէլը անելացնում է մի շարք նոր շարժումներ եւ դրանով յաջողում է փարքորը վերածել իսկական մարզաձեւի: Նա նաեւ կարողացաւ ստեղծել փարքորի յատուկ փիլիսոփայութիւնը՝ որպէս հոգին, միտքը եւ մարմինը միաւորելու միջոց:

Այսօր փարքորով զբաղւում են քաղաքային բնակարանային համալիրներում: Դա հիմնականում քաղաքային նեղ միջավայրերը յաղթահարելու մարզանք է: Թեհրանում եւս մեծ թուով երիտասարդներ զբաղւում են փարքորով եւ նոյնիսկ մերթ ընդ մերթ ունենում են իրենց տարեկան փառատօները: Արդեշիրն ու Ալին էլ Թեհրանցի երիտասարդներ են, որ զբաղւում են փարքորով: Նրանք մեզ ամիս տուեցին իրենց լուսանկարելով, մեր ընթերցողին անելի կենդանի պատկեր ներկայացնել թէ, ինչ է նշանակում այդ մարզաձեւը:

Լուսանկարները՝ Անի Ղեյիջեան

Գարու ճաշ (սուպ)

Պատրաստման եղանակ

Նախ գարին թրջել ջրի մէջ ու 2 ժամ թողնել, յետոյ ռանդած գազարով եփել. հաւի կամ մսի ջուրը անելացնել ու թողնել եփւի, տաք կաթը անելացնել ու խառնել: Նկատի ունենալ, որ կաթն անելացնել անպայման տաք վիճակում, որովհետեւ սառը կաթը կը կտրուիՔ Վերջում, նախքան մատուցելը, անելացնել հում սերը, ապա երեսը զարդարել մաղադանոսով (جعفرى):

ԲԱՐԻ ԱՆՈՐԺԱԿ

ԲԱՂԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

գարի	1 կապ
գազար (ռանդած)	կէս կիլօ
կաթ	1 լիտր
հում սեր	1 կապ
եփած հաւի կամ մսի ջուր	բաւականաչափ
աղ,կարմիր պղպեղ	բաւականաչափ

Կոսմետիկական միջոցները նպաստում են գեղեցկութանը, սակայն կարող են ունենալ նաեւ վնասներ, որոնք յաճախ ազդում են մաշկի վրայ եւ երկարատեւ հետքեր թողնում:

Ամենալաւ ու որակեալ կոսմետիկական միջոցներն էլ մինչեւիսկ վնասում են մաշկը, որովհետեւ օգտւելուց յետոյ անմիջապէս մաշկի ծակոտիները փակւում են ու առիթ տալիս մանրէների աճելուն: Այս համարում աշխատել ենք հնարքներ ու ելքեր առաջարկել, թէ կոսմետիկական միջոցներից օգտւելուց առաջ կամ յետոյ, ինչպիսի հնարքներ օգտագործել մաշկն անելի առողջ ու թարմ պահպանելու համար:

1-Կրեմների ու ընդհանրապէս բոլոր կոսմետիկային միջոցների բերանը օգտւելուց յետոյ անմիջապէս փակել:

2-Այդ պարագաներն օգտագործելուց առաջ, անպայման լւանալ

ԿՈՍՄԵՏԻԿԸ ԵՒ ՄԵՐ ԱՌՈՂՋՈՒԹԻՒՆԸ

Քաթրին Եաղուբի

ձեռքերը եւ լաւ չորացնել:

3-Ձեր բոլոր կոսմետիկային միջոցները համարեա թէ անձնական իրեր են և Երբեք ուրիշին չթողնել օգտագործել այդ իրերից և Ամէն մի անձ ունի իր մաշկի առանձնա-յատկութիւնը, ուստի ուրիշի իրերի օգտագործումը կարող է ավերգիա պատճառել:

4-Կոսմետիկային միջոցներն իրար չխառնել եւ նոյնիսկ չաւելացնել որեւէ հեղուկ կամ ջուր:

5-Եթէ կոսմետիկային միջոցները ձեր մաշկի վրայ կարմրութեան պէս հետքեր առաջացնեն, ընդհատէ՛ք այդ իրերի օգտագործումը:

6-Եթէ կոսմետիկային միջոցները փոխել են իրենց գոյնը, դա նշանակում է, որ պէտք է ընդհատել

տիկական միջոցների զգայնութեան մասին, նախ մի փոքրիկ մետաղադրամի չափ կրեմից կամ շրթներկից քսել բազուկի մաշկին, ապա 24 ժամից յետոյ, եթէ որեւէ հետք չթողեց կամ ավերգիա չառաջացրեց, ուրեմն կարելի է այն օգտագործել:

9-Մազերի ներկերի մասին չափազանց պէտք է զգոյշ լինել , թէ ինչպիսի ներկ կարելի է օգտագործել, նախ ստուգել մաշկի վրայ ու եթէ ավերգիա ցոյց չտուեց, յետոյ օգտագործել դրանք:

10-Եղունգների համար աշխատել օգտագործել որակեալ լաքեր: Լաքը քսելուց յետոյ, ավերգիան կարելի է չնկատել մատների վրայ, բայց որտեղ ձեռքը դիպչել է, կարող է այնտեղ յայտնուել կարմրուկներ:

11- Կոսմետիկական միջոցներն աշխատել տաք տեղ չդնել, յատկապէս իքնաշարժի մէջ, որովհետեւ ջերմութիւնն ազդում է դրանց ու փչացնում:

12- Կոսմետիկական միջոցներն ու նիւթերն աշխատել օգտագործել եւ սպառել առաւելագոյնը մինչեւ մեկ տարի: Եւ Աչքի քսուկները, ընդհանրապէս կարելի է օգտագործել միայն 3 ամիս եւ ոչ ավել:

դրանց օգտագործումը, որովհետեւ փչացել են:

7-Բոլոր կրեմները եւ քսուկները կարելի է ձեր մաշկի վրայ ավերգիկ հետքեր թողնեն և Նախքան դրանց օգտագործելը, անպայման փորձէ՛ք վստահ լինել, թէ ավերգիա ունէ՞ք դրանց նկատմամբ, թէ՞ ոչ:

8- Որպէսզի վստահանալ կոսմե-

ԲՈՒՏԸ ԿԱՐՈՂ Է ՃԱՆԱԶԻԵԼ ՈՐՊԵՍ ԼԱԻԱԳՈՅՆ ԱՏԼԵՏ

Արման Տ. Ստեփանյան

Մարդ արարածը նախնական շրջաններից մինչ այսօր միշտ էլ սիրել է վազքը, քանի որ նա իր բնագոյով սիրել է միշտ լինել արագ: Այդ իսկ պատճառով հենց շատ հին ժամանակներից գոյություն է ունեցել վազքը: Վազքը որպես մարզանք միշտ էլ շատ մեծ ուշադրութան է արժանացել մարդու կողմից պատմութան բոլոր ժամանակաշրջաններում: Դրա ամենավառ փաստն այն է, որ հին յունական օլիմպիական խաղերի մարզաճիւղերից մէկը եղել է վազքը:

Այսօր ըստ բոլոր մարզանքի մասնագետների, վազքը համարում է բոլոր մարզանքների մայրը: Վազքը այսօր էլ, իր պարզ լինելու բերումով, շատ սիրած է շատ տարածած մարզանք է աշխարհի բոլոր երկրներում: Այն օլիմպիական խաղերի ամենահին մարզաճիւղերից մէկն է, որն ունի տարբեր մարզաճիւղեր: Սակայն, հասարակ մարդկանց համար վազքը համարում է հենց 100 մետրանոց վազքը: Այս մարզաճիւղն իր բնոյթով շատ է հետաքրքրում հասարակ մարդուն, քանի որ այս մարզաճիւղի յաղթողը բոլորի կողմից անւանակոչւում է որպէս աշխարհի ամենարագ մարդը: Ներկայումս այս տիտղոսը պատկանում է ջամայիկացի 25-ամեայ Ռուէյն Բոլտին: Նա չնայած իր տարիքին արդէն մի քանի տարի է, ինչ համարում է 100 եւ 200 մտ արագավազքի բացառիկ չեմպիոն: Նրան յաջողւել է 100 մետրը վազել 9.63 վայրկեանում:

Մոլորակի ամենարագ մարդը՝ ջամայիկացի Ռուէյն Բոլտը, ամերիկացի արագավազորդ Արիս Մերիտը եւ քենիացի վազորդ Դեյվիդ Ռուդիշը դարձել են IAAF (International Association of Athletics Federations)-ի վարկածով տարւայ լաւագոյն աթլետի կոչման երեք յաւակնորդները: 2012 թականի Լոնդոնի Օլիմպիադայում Բոլտը յաղթել է 100 եւ 200 մետր վազքուղիներում: Մերիտը՝ Լոնդոնի օլիպիական խաղերի չեմպիոն է, 110 մետր արգելավազքում: Ռուդիշն օլիպիական ոսկի է վաստակել 800 մետր վազքում: Ինչպէս յայտնում է IAAF-ի պաշտօնական կայքը, յաղթողը կը յայտարարուի նոյեմբերի 24-ին:

مجموعه درمانی رسا

مشاوره رایگان
و تخفیف ۲۰٪

درمان های تخصصی انواع درد های
ذیل با شیوه ای نوین:

- انواع درد های سر- گردن- کمر- زانو- کلیه دردهای مفاصل (درد های آرتریت روماتوئید)
- درد های مقعد و لگن (هموروئید - فیشر)
- فیزیوتراپی تخصصی - درمان اختلالات کف لگن و بی اختیاری ادراری
- طب سالمندان ، کنترل درد های ناشی از فشار خون چربی خون - دیابت
- APS Therapy-Laser Therapy-Manual Therapy

تلفن : ۷۷ ۶۷ ۱۲ ۴۲ - ۷۷ ۶۷ ۱۲ ۴۳

مطب پوست و مو، زیبایی

- میکرودرم ابرژن
- مشاوره درمان آکنه
- حذف مو های زائد IPL
- از بین بردن لکه های رنگدانه ای مانند پلاسما
- لایه برداری کامل پوست peeling scrub
- تزریق ژل و بوتاکس
- برداشتن خال
- ماساژ پوست و ماسک های گیاهی

تلفن : ۷۷ ۵۰ ۷۰ ۴۲

فیزیوتراپیست تیرانا باباخانی
عضو انجمن بین المللی اختلالات کنترل دفع
فیزیوتراپیست نیما جعفرلی
عضو انجمن جهانی فیزیوتراپی WCPT
دارنده مدرک Dry Needling از NIH امریکا

دکتر سید مهدی دواجی
متخصص درد و جراح

ش.ن.پ ۳۳۰۸۹

دکتر محمد جمالی
طب سالمندان

ش.ن.پ ۱۱۹۶۵۰

دکتر مریم مفتخری کاشان
پوست و مو

زیبایی
ش.ن.پ ۱۲۲۲۲۷

میدان هفت تیر - میدان بهار شیراز - خیابان حسام زاده حجازی - پلاک ۳۲

Art system

Arthur , Alen , Alex

خدمات ماشینهای اداری

سرویس و تعمیر چاپگرهای لیزری جوهرافشان HP و سوزنی EPSON

تلفن : ۴-۸۸۳۱۵۳۴۳ و ۷-۸۸۳۲۱۴۳۶

فکس : ۸۸۸۳۳۰۰۰

آدرس : تهران، خیابان ایرانشهر جنوبی، پایین تر از خیابان سمیه،

شماره ۷، طبقه سوم، واحد ۵

بانک پارسیان
ՓԱՐՍԻԱՆ ԲԱՆԿ

یازده سال با شما و در کنار شما
برتر شدن را تجربه کردیم

11 ՏԱՐԻ ՁԵՁ ՀԵՏ ԵՒ ՁԵՐ ԿՈՂՔԻՆ
ԵՂԵԼ ԵՆՔ ԼԱՒԱԳՈՅՆԸ

GLOBAL
FINANCE

THE Asset

Փարսիան բանկ
ԻՆԵՏԿՈՅԻ ԻՐԱՆԱԿԱՆ
յանձնախմբի
հովանավոր, **بانک پارسیان**،
حامی کمیسیون ملی یونسکو

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

کمیسیون ملی
یونسکو - ایران

Iranian National
Commission for
UNESCO

پارسیان، بانک ایرانیان
Parsian Bank
www.parsian-bank.com
مرکز ارتباط با مشتریان ۸۱۱۵۱۰۰۰

دو هفته نامه
اجتماعی فرهنگی
هووس

شماره ۱۳۵، ۱ آذر ۱۳۹۱
سال ششم

**۲۹ نوامبر: سالروز
اعلام جمهوری شوروی
ارمنستان**

صاحب امتیاز و مدیر مسؤول:
لئون آهارونیان

دبیر تحریریه: روبرت صافاریان

شورای نویسندگان:

لیا خاچکیان
گارون سرکیسیان
آرمینه ملیک ایسرائیلیان

مدیر هنری: لیا خاچکیان

ویراستار بخش فارسی: نسیم نجفی

وب سایت: کاجیک صافاریان

ورزش: آرمان در استپانیان

اشتراک: کاترین یعقوبی

نشانی: تهران، خیابان فجر (جم)،

شماره ۰۱۸ واحد ۱

تلفن: ۸۸۳۰۰۴۷۲

۸۸۸۲۵۵۲۱

نشانی وب سایت:

www.hoos.com

وب سایت فارسی:

http://farsi.hoos.com

پست الکترونیکی:

hoos@inbox.com

در این شماره

- ۲ در صفحات ارمنی این شماره هووس
۴ همایش احترام به پیامبران الهی از دیدگاه کتب آسمانی
۵ کشف حمام عمومی نه اطاقه در آرتاشات
۵ نیروگاه برق-آبی جدید در ساحل ارس
تورج خسروی
۶ شعر
داتو
۸ نوراوانک: کلیسایی که با عشق ساخته شد
عکس‌ها: واهه آهارونیان
۱۰ گپی با نقاش جوان کارینه زهرابی
آنی قلیچیان
۱۲ آزاد ماتیان به روایت آزاد ماتیان (قسمت دوم)

بخش ارمنی

- ۲ انتخابات مجمع نمایندگان ارمنه تهران
۳ کتاب دائرةالمعارف ارمنه ایران به زودی به زبان ارمنی منتشر می‌شود
۴ درباره اسامی احزاب ارمنی
آزاد ماتیان
۵ بزرگ‌ترین خطری که جامعه ارمنه ایران را تهدید می‌کند
روبیگ سرداریان
۶ نالباندیان «نقشه راه» باکو را رد کرد
و. یوسیان
۷ آیا روسیه در آذربایجان در پی کودتا است؟
هقیبه بونیاتیان

۲۹ نوامبر: سالروز اعلام جمهوری شوروی ارمنستان

- ۸ قیچی کردن ارمنستان شوروی از تاریخ شدنی نیست
روبرت صافاریان
۱۰ رهبران حزب کمونیست ارمنستان
۱۲ ارمنستان در صفحات ماهنامه «سووتاکان هایاستان» (ارمنستان شوروی)
۱۳ ارمنه در جنگ جهانی دوم
واهه آنتانسیان
۱۵ درباره مقاله «دموکراتیزه کردن» خاورمیانه
لئون آهارونیان
۱۸ کارشناسان ارمنی خواهان شرکت در بازسازی آنی هستند
گایانه آبراهامیان
۲۰ پارکور: ورزش شهری
عکس‌ها: آنی قلیچیان
۲۲ آشپزی: سوپ جو
۲۳ آرایش و سلامتی
کاترین یعقوبی

گوشه‌هایی از آن چه در صفحات ارمنی این شماره هویس آمده است

۲۹ نوامبر، سالگرد اعلام جمهوری شوروی ارمنستان

در سال ۱۹۹۱ اتحاد جمهوری‌های شوروی از هم پاشید و جمهوری‌هایی که در چارچوب این واحد سیاسی بزرگ تعریف می‌شدند از هم جدا شدند. اعلام استقلال جمهوری ارمنستان نقطه پایانی بود بر دوّمین جمهوری ارمنستان. جمهوری سوسیالیستی ارمنستان شوروی که در ۲۹ نوامبر سال ۱۹۲۰ اعلام موجودیت و ۶۱ سال عمر کرد. در این شش دهه مردم ارمنستان تاریخ پرفراز و شیبی را پشت سر گذاشتند. سرگذشت تاریخی متفاوت ارمنه‌ای که در ارمنستان می‌زیستند و آن‌هایی که دیگر نقاط جهان پراکنده بودند، به پیدایش تفاوت‌هایی در روحیات آن‌ها انجامید. کسی که نیاکانش در دوره تصفیه‌های خونین استالینی زیسته‌اند و آن که این دوره را تجربه نکرده است، دشوار بتوانند یکدیگر را درک کنند. همین طور شکاف عمیقی خواهد بود بین آن که نیاکانش عزیزان خود را در جنگ جهانی دوم از دست داده‌اند و آن‌ها که تنها در کتاب‌ها درباره جنگ جهانی دوم خوانده‌اند.

تاریخ شصت‌ساله ارمنستان شوروی جزء مهمی از تاریخ معاصر ارمنه است. خلاصه‌ای از تحولات مهم این دوره را می‌توان چنین بر شمرد:

— استبداد استالینی روی تلخ این تاریخ است. نویسندگان و روشنفکران ارمنی هم از تصفیه‌های خونین استالینی در امان نماندند. نویسندگانی چون یقیشه چارتنس و آکسل باکونتس قربانی این تصفیه‌ها شدند و گورگن ماهاری مهم‌ترین رمان‌نویس معاصر ارمنی طعم تلخ تبعید در سیبری را چشید.

— ایروان در دوره شوروی ایروان شد. صحبت از پیشینه ۲۷۵۰ ساله ایروان می‌شود، اما واقعیت این است که ایروان در اوائل سده بیستم میلادی شهری بود کوچک با کوچه‌های باریک به شیوه شرقی که ادا با تفلیس مثلاً قابل مقایسه نبود. مرکز شهر ایروان توسط تاملان‌یان طراحی و اجرا شد. ساختمان اپرا، میدان جمهوری، کاسکاد و مترو همه در سال‌هایی که ارمنستان شوروی بود ساخته شدند.

— در سال ۱۹۴۱ آلمان نازی به شوروی حمله کرد و کل اتحاد جمهوری‌های شوروی در معرض سقوط قرار گرفت. در مبارزه علیه تهاجم فاشیسم ارمنه نقش مهمی بازی کردند. ۶۰۰ هزار نفر از ارمنه در جنگ علیه آلمان هیتلری شرکت کردند و ۳۵۰ هزار نفر کشته شدند. این رقم با توجه به جمعیت زیر سه میلیون نفر ارمنستان رقم بسیار بالایی است. امروز در ارمنستان هر سال برای قربانیان این جنگ مراسم می‌گیرند و از جنگ علیه

آلمان نازی به عنوان جنگ میهنی یاد می‌کنند. — بازگشت ارمنه کشورهای دیگر به ارمنستان. بعد از جنگ جهانی دوّم شوروی سیاست تشویق بازگشت ارمنه دیاسپورا به ارمنستان را در پیش گرفت. در چارچوب این برنامه که «نرگاکت» نام گرفت حدود ۱۵۰ هزار نفر از ارمنه‌ای که در کشورهای اروپایی و خاورمیانه زندگی می‌کردند به ارمنستان مهاجرت کردند. جذب این جمعیت کثیر در بافت جامعه کار آسانی نبود و مشکلات اجتماعی فراوانی با خود به همراه آورد که هنوز هم کمابیش ادامه دارد.

— رشد اقتصادی. ارمنستان از یک کشور دهقانی به کشوری صنعتی بدل شد. مجتمع‌های بزرگ صنعتی مانند «ناتیریت» محصولاتشان را به جمهوری‌های دیگر شوروی صادر می‌کردند. بعد از گذر از سال‌های سخت بعد از جنگ جهانی دوّم، در دوره خروشچف و برژنف، سطح عمومی زندگی مردم رشد کرد و هنوز خیلی از شهروندان میان‌سال و مسن جمهوری ارمنستان با حسرت از آن سال‌ها یاد می‌کنند.

— زنان. تحولاتی که در دوره جمهوری شوروی ارمنستان در زمینه زندگی زنان به وقع پیوست بسیار متناقض بود. از یک سو زنان از خانه بیرون آمدند و به کار در مزارع و کارخانه‌ها و تدریس در دانشگاه و مدرسه پرداختند. اما از سوی دیگر بار کار خانه‌داری و بچه‌داری و شوهرداری همچنان بر دوش آن‌ها باقی ماند. از نظر فرهنگی نیز تحولی در نگاه مردان نسبت به زنان به وجود نیامد و آن‌ها همچنان نقش اصلی‌شان مادری و فراهم کردن بساط سوروسات مردان بود.

— رشد زبان و ادبیات ملی. با وجود همه صحبت‌هایی که درباره روسی کردن فرهنگ ارمنی در دوره شوروی می‌شود و کمابیش حقیقت هم دارد، زبان ارمنی در دوره شوروی رشد زیادی کرد. کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و دبیرستان و همین طور زبان رسمی ادارات دولتی و دادگاه‌ها و غیره ارمنی بود. دایره‌المعارف بزرگی به زبان ارمنی تدوین شد.

— بیداری ملی. روز ۲۴ آوریل سال ۱۹۶۵ میلادی تظاهرات بزرگی در ایروان برگزار شد که تعداد شرکت‌کنندگان در آن را برخی‌ها تا چهارصد هزار نفر تخمین زده‌اند. تظاهرکنندگان خواهان شناسایی قتل عام ارمنه از سوی حکومت بودند و شعارهایی برای احقاق حقوق ارمنه و بازگشت

اراضی ارمنستان غربی به ارمنستان می‌دادند. بعد از این تظاهرات دولت ارمنستان شوروی ساخت یادبودی برای قربانیان قتل عام سال ۱۹۱۵ را تصویب کرد و دو سال بعد بنای «تریتزرتاکاپرد» در ایروان افتتاح شد. زمینه‌های این رویداد بزرگ هنوز شناخته شده نیست. احزاب دیاسپورا در این ماجرا دخالت مستقیمی نداشتند. دلیل اصلی احتمالاً پیدایش یک نوع تساهل در زمینه مسائل ملی در سطح رهبری شوروی بوده که امکان سرریز احساسات ملی خفته را فراهم کرده است. پرونده اصلی این شماره هویس به این موضوع اختصاص یافته است، نه برای این که داوری قطعی درباره دستاوردها و خُسران‌های دوره شوروی انجام شود، بلکه برای تأکید بر این که تاریخ این دوره جزء مهمی از تاریخ معاصر ارمنستان است. در کتاب‌های درسی ما انگار این دوره وجود نداشته است. انگار هیچ تحولی در این دوره صورت نگرفته، بلکه تاریخ متوقف شده تا شوروی از هم بپاشد و ما از دیاسپورا به ارمنستان برویم و درست از همان نقطه‌ای که به اجبار از آنجا رانده شدیم کار را ادامه دهیم. اما واقعیت نشان داد که در این دوره علی‌رغم همه مصیبت‌ها، نیروهایی رشد کرده‌اند که بهتر به چم و خم امور جامعه ارمنستان امروز آشنایی دارند و بهتر می‌توانند آن را اداره کنند.

انتخابات پانزدهمین دوره مجمع نمایندگان ارمنه تهران

روز جمعه ۱۶ نوامبر (۲۶ آبان) انتخابات پانزدهمین دوره مجمع نمایندگان ارمنه تهران برگزار شد. بیش از ۵۷۰۰ نفر در محله‌های ارمنی‌نشین تهران و شهرستان‌های قزوین، رشت، انزلی و گرگان برای انتخاب ۵۳ نماینده این مجمع که با اندکی تسامح می‌توان آن را نوعی پارلمان جامعه ارمنه دانست به پای صندوق‌های رای رفتند. سه گروه از کاندیداها با سه فهرست با هم رقابت می‌کردند. فهرست نخست که از سوی انجمن‌های آزارات، سپیان، نائیری، چهارمحال و همین‌طور انجمن‌های صنفی مانند انجمن نویسندگان ارمنی ایران و انجمن مهندسان و معماران ارمنی ایرانی و تعدادی دیگر از انجمن‌های هوادار یا وابسته به حزب دانشکسوتیون ارائه شده بود، توانست بیشترین تعداد نماینده را به مجمع بفرستد. البته

باید توجه داشت که بخش مهمی از نمایندگان این فهرست در حوزه‌ها و شهرستان‌هایی بود که در آن‌ها نامزدها می‌توانستند با آرای اندکی به مجمع راه پیدا کنند یا اصولاً رقابتی وجود نداشت. رقابت اصلی در محله‌های ارمنی‌نشین مجیدیه و نارمک بود. در مجیدیه فهرست کاندیداهایی که به نام «کاندیداهای مستقل» در انتخابات شرکت کرده بودند بیشترین آرا را نصیب خود کرد. در نارمک رقابت بین فهرست انجمن‌های هوادار دانشکسوتیون و فهرست مشترک مجتمع ورزشی رافی، هفته‌نامه آراکس و یک انجمن دیگر بود. تا این لحظه بر اساس نتایج غیررسمی در مورد برندگان قطعی اختلاف نظر وجود دارد. با این همه آشکار است که دست کم سه تن از انتخاب شده‌گان از فهرست رافی-آراکس خواهند بود. فهرست قطعی انتخاب شده‌گان و تحلیل نتایج این انتخابات را در شماره‌های آینده هویس بخوانید.

آیا روسیه در آذربایجان در پی کودتا است؟

مدتی است که در باکو راجع به برنامه کودتای مسکو به کمک ثروتمندان آذری مقیم روسیه سخن می‌گویند. ماجرا از آنجا شروع شد که گروهی از میلیارد درهای آذری مقیم روسیه همه سازمان‌های آذری روسیه را تحت اتحادیه واحدی سازمان دادند که رئیسش عباس عباسوف، معاون نخست

وزیر پیشین آذربایجان است. این واقعه مصادف شد با پیروزی ایوانیشویلی در انتخابات گرجستان که به ظن بسیاری از ناظران اگر به کمک مسکو اتفاق نیافتاده باشد، دست کم با موافقت خاموش آن روی داده است. باکو سرپرست کمیته امور اجتماعی خود را به مسکو فرستاد و این فرستاده بعد از بازگشت با این اظهارات با خبرنگاران روبه‌رو شد: «هر آذربایجانی که در خارج از کشور زندگی می‌کند و هنوز با کشور خود در ارتباط است، باید بکوشد روابط باکو و کشور محل سکونت خود را بهبود ببخشد، نه اینکه به ابزاری در دست دیگران بدل شود برای تاثیرگذاری بر سیاست مستقل ما».

سازمان‌دهنده‌گان اتحادیه جدید در روسیه به شدت منکر این هستند که سازمان‌شان ابزاری در دست حکومت کرملین است. رستم ابراهیم‌بگوف که نویسنده، نمایشنامه‌نویس و از بنیانگذاران اتحادیه جدید است می‌گوید: ما این اتحادیه را برای دفاع از حقوق آذری‌های مقیم روسیه تاسیس کرده‌ایم. من نمی‌فهمم معنی این حرف‌ها چیست؟ در پاسخ این سوال که چرا بنیانگذاران جدید دولت باکو را در جریان اقدامات خود قرار ندادند، ابراهیم‌بگوف گفته است: شهروندان آذری روسیه این سازمان را برای حفظ منافع خود به وجود آورده‌اند. آن‌ها مجبور نیستند برای هر کاری که می‌خواهند بکنند توافق باکو را جلب کنند.

همایش احترام به پیامبران الهی از دیدگاه کتب آسمانی با حضور وزیر ارشاد و فرهنگ اسلامی برگزار شد

امسال نیز به رسم سال‌های اخیر، به ابتکار اداره امور اقلیت‌های وزارت ارشاد و فرهنگ اسلامی، در هفته کتاب جلسه‌ای بین نمایندگان اقلیت‌های دینی با مسئولین وزارت ارشاد و فرهنگ اسلامی برگزار شد. روز پنج‌شنبه ۲۵ آبان نمایندگان اقلیت‌های ارمنی، آسوری، کلیمی و زرتشتی ایران به دیدار سید محمد حسینی، وزیر ارشاد و فرهنگ اسلامی جمهوری اسلامی ایران رفتند. در ابتدای جلسه قطعاتی از کتب آسمانی هریک از ادیان قرائت شد.

اداره جلسه به عهده سرپرست اداره امور اقلیت‌ها سعید تقوی بود. او در سخنان خود تاکید کرد که قانون اساسی کشور اهانت به پیامبران همه ادیان الهی تقبیح شده و این امر منحصر به پیامبر اسلام نیست.

موضوع اصلی جلسه محکومیت رویدادهای اخیر در بی‌احترامی به پیامبر اسلام بود و هریک از سخنران‌ها از دید خود در تقبیح عمل زشت اهانت به پیامبران سخن گفتند.

محمدرضا وصفی، مدیرکل مجامع، تشکل‌ها و فعالیت‌های فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در سخنرانی خود اشاره کردند که خداوند اگر خواهان تک‌رنگی بود می‌توانست همه انسان‌ها را به یک رنگ و یک نژاد بیافریند. پس تنوع در ذات بشر است و باید به آن احترام گذاشت.

موبد پدرام سروش‌پور از سوی زرتشتیان به توجه همه ادیان به اخلاق و آزادی اشاره کرد و با طرح این پرسش که کدامیک بر دیگری مقدم است،

چنین نتیجه‌گیری کرد که آزادی به معنای آزادی توهین به دیگران نیست.

کشیش وائیا سرگیز سخنان جامعه آسوری- کلدانی درباره اهمیت محبت در همه ادیان سخن گفتند.

کشیش نرسیسیان از سوی جامعه ارمنه اظهار داشت که بشر در برابر نوع بهره‌برداری از آزادی‌ای که خداوند به او ارزانی داشته مسئول است و حقوق بشر در آزادی بیان مطلق معنی نمی‌شود بلکه اهانت به دیگران آزادی بیان نیست.

عبدالرحیم گواهی، رییس مرکز پژوهش ادیان جهان گفتند که اختلافات بین ادیان وجود دارد، این اختلافات باید در جلسات علمی مورد بررسی قرار گیرند. او به خانم آن ماری شیمل دین‌پژوه آلمانی اشاره کردند و گفتند این دانشمند آلمانی ۱۰۰ کتاب و بیش از پانصد مقاله درباره اسلام نوشته‌اند و قدر کسانی مانند او را باید دانست. به نظر دکتر گواهی توهین به اسلام را نباید به حساب مسیحیت یا حتی به حساب غرب گذاشت، چون غرب سودی از این اهانت‌ها نمی‌برد.

دکتر همایون سامیه از انجمن کلیمیان ایران که از برخی اشارات دکتر برهانی رنجیده بودند (بدون اینکه مشخص کنند از کدام سخنان ایشان) معتقد بودند که در این جلسه باید روی تشابه‌ها تاکید شود و مواد اختلاف را باید گذاشت برای جلسات علمی و کارشناسی.

علی اسماعیلی، سرپرست معاونت امور فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی نیز تاکید کردند که توهین به هیچیک از ادیان الهی پذیرفته نیست و فهرستی از فیلم‌ها و کاریکاتورهای موهنی که در سال‌های اخیر در غرب تولید شده و در آن‌ها به پیامبر اسلام اهانت شده است ذکر کردند.

دکتر اسفندیار اختیاری نماینده زرتشتیان در مجلس شورای اسلامی ضمن موافقت به سخنانی که در محکومیت اهانت به ادیان گفته شده بود، به طور مشخص‌تر به مسائل نشر کتاب و مطبوعات پرداختند و با اشاره به اینکه وضعیت دشوار اقتصادی و بخصوص گرانی کاغذ و چاپ دارد انتشارات اقلیت‌ها را به نابودی می‌کشاند، خواهان

توجه خاص مسئولین وزارتخانه به ناشران و مطبوعات اقلیت‌ها شدند. نماینده زرتشتیان همچنین گفتند که برخی از ممیزان وزارت ارشاد فراقانونی عمل می‌کنند و از وزیر تقاضا کردند این موضوع نیز مورد بررسی قرار گیرد.

در پایان سید محمد حسینی، وزیر ارشاد و فرهنگ اسلامی سخنرانی کردند. ایشان گفتند:

در تعالیم اسلامی و همچنین در تعالیم دیگر ادیان الهی و کتب آسمانی، به تزکیه نفس انسان تاکید شده است و همه را به آرامش خاطر به جای نزاع و دعوت می‌کنند. در تعالیم دین اسلام همچنین بر این موضوع تاکید شده که به مشترکات ادیان مختلف توجه و به کار گرفته شود؛ چراکه این مشترکات را می‌توان در راستای تکامل ادیان به کار گرفت و اگر انسان‌ها به مرحله‌ای از رشد و تکامل برسند، در جامعه نیز معنویت حکمفرما می‌شود.

وی با تشکر از گردهم آمدن اقلیت‌های مذهبی و بیان دیدگاه‌های آنها در موضوع اهانت به پیامبر اکرم (ص)، بیان کرد: نکته مهمی که ذکر آن در اینجا لازم است، بحث تمسخر و استهزا است؛ آنهایی که دیگران را تمسخر می‌کنند از روی جهل شان است و انبیا را همانند خود می‌پندارند. تعبیر این افراد در سوره غافر مشهود است.

وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، تاکید کرد: آنهایی که این‌گونه نسبت به اعتقادات مردم اهانت می‌کنند، از ابزار هنر، فرهنگ، رمان، قصه، کاریکاتور و رسانه، سوء استفاده می‌کنند و این هنرهای قدسی را هم به سخره می‌گیرند تا از تاثیرات آنها در جهت اهانت به معصومین ما بهره‌گیرند.

به گفته وی، هنر از زمانی که ایجاد شده است در خدمت ادیان بوده و برای اشاعه ادیان الهی در کتابت‌ها و معماری مساجد، کلیساها و دیگر مکان‌های مقدس ادیان دیگر به کار گرفته شده است.

متعرضان به ادیان و پیامبران الهی، نیز از همین شیوه برای تطمیع مردم استفاده کردند و وظیفه ما این است که با همکاری و مساعدت نمایندگان ادیان دیگر همه این اتفاقات را پشت سر بگذاریم.

کشف حمام عمومی نه اطاقه در آرتاشات

در حفاری‌های چند سال اخیر در سایت کاوش‌های باستان‌شناسی آرتاشات، یک حمام عمومی نه‌اطاقه کشف شده است. این خبر را خبرگزاری PanARMENIAN.Net به نقل از ژورنل خاچاطوریان، رئیس گروه باستان‌شناسی‌ای که در منطقه آرتاشات کار می‌کند، منتشر کرده است. به گفته او در عهد باستان وجود حمام‌های عمومی نشانه قدرت حکومت تلقی می‌شده است. کف دو تا از اتاق‌های حمام رنگارنگ است، در حالی که اتاق‌های دیگر دارای کف سفید با قاب آبی هستند. بر کف یکی از این‌ها نقش یک چهره و نوشته لاتین VER به معنای بهار دیده می‌شود. باستان‌شناس یادشده بعید نمی‌داند که نقش این چهره به باورهای مربوط به بهار ارتباط داشته باشد. در این منطقه پیش‌تر پی‌های یک معبد پرستش آپولون هم کشف شده است.

سرژ سرکیسیان رئیس‌جمهور ارمنستان روز چهارشنبه ۳۱ اکتبر از تعدادی از سایت‌های کاوش‌های باستان‌شناسی کشور دیدن کرده است.

سایت مربوط به آرتاشات، پایتخت تاریخی ارمنستان، در استان آرات کنونی، از محل‌هایی است که رئیس‌جمهور از آن‌ها بازدید کرده است.

او از موزه‌های باستان‌شناسی شنگاویت و اربونی در پایتخت نیز دیدن کرد و با مسائل مربوط به حفظ مکان‌های باستان‌شناسی آشنا شد.

شروع ساخت نیروگاه برق-آبی ارس بین جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ارمنستان

تورج خسروی

در تاریخ ۲۴ فروردین ۱۳۸۸ با حضور روسای جمهوری دو کشور ارمنستان و جمهوری اسلامی ایران ۸ سند همکاری به امضا رسید که یکی از آن‌ها، یادداشت تفاهم همکاری در خصوص احداث نیروگاه برق - آبی ارس بود. از آن زمان تا کنون چندین بار تصمیم دو طرف برای احداث این پروژه با شکست مواجه شد تا اینکه سرانجام در روز پنجشنبه ۱۸ آبان ۱۳۹۱ مراسم کلنگ زنی نیروگاه برق - آبی ارس توسط آقایان آرمن موسیسیان و مجید نامجو وزیر نیروی دو کشور آغاز شد. همچنین سرژ سرکیسیان، رئیس‌جمهور ارمنستان نیز در این مراسم مهم حضور داشت. این پروژه شامل یک سد و دو نیروگاه برق - آبی «مغری» (در خاک ارمنستان) و «قره چیلر»

(در خاک ایران) بر روی رودخانه ارس است. اعتبار پیش‌بینی شده برای اجرای این پروژه ۴۰۰ میلیون دلار است و بایستی در مدت ۵ سال به انجام برسد. این بودجه از سوی جمهوری اسلامی ایران تأمین و نیروگاه‌های دو طرف توسط شرکت‌های ایرانی طراحی و اجرا خواهد شد. لازم به ذکر است که بهره‌برداری از نیروگاه برق - آبی مغری تا پایان دوره بازگشت سرمایه (۱۵ سال) در اختیار شرکت توانیر خواهد بود و پس از این مدت نیروگاه به صورت بلاعوض در اختیار طرف ارمنی گذاشته خواهد شود. در ضمن در مراحل مختلف ساخت نیروگاه برق - آبی مغری حدود ۲۰۰۰ متخصص و کارگر به کار اشتغال خواهند داشت و شرکت سرمایه‌گذار ایرانی باید حتی

الامکان از نیروهای محلی استفاده نماید. با اجرای این پروژه ایران سالانه حدود ۸۶۲ گیگاوات ساعت و ارمنستان حدود ۷۹۲ گیگاوات ساعت از انرژی برق - آبی بهره‌مند خواهند شد. جدای از مشترکات تاریخی و فرهنگی دو ملت ایرانی و ارمنی که همواره باعث تقویت و گسترش روابط دو کشور شده است امروزه دیپلماسی آب نیز می‌تواند به عنوان یک حلقه ارتباطی دیگر روابط و منافع جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ارمنستان را در زمینه اقتصادی، سیاسی، امنیتی و استراتژیک بیابیش از پیش به هم پیوند دهد و در نتیجه صلح، ثبات و رفاه منطقه‌ای را فراهم نماید. به علاوه برق تولید شده از طریق نیروگاه برق - آبی بسیار ارزان تر و به صرفه تر می‌باشد.

اشتباه چاپی

به من نقشه دیگری بدهید
این جا معجزه‌ای نیست

کجایند مورچه‌ها؟

اسم به اسم، نشانی به نشانی

کجایند درختان سوزان و دسته عزا در جنگل سیاه؟

کجایند خفاش‌ها؟

کجاست هیاهوی آن‌ها؟

درس‌های جغرافیا را حفظ کردم ولی

شهرها را در جای خودشان پیدا نکردم

کاملاً در جایی دیگر

کاملاً مردمانی دیگر

به نقشه من نگاه کردند، تعجب کردند، خندیدند،

شانه بالا انداختند، رفتند

به چه رنگی ست دوستی؟

چرا عشق با حروف مورب نوشته نشده است؟

کجایند پست‌ها، ساده لوحان، سرنگون شدگان؟

کجاست خدا؟

چرا فاصله تا آرزوها مشخص نیست؟

به کیلومتر، به میلی‌متر

کجاست خانه من؟

میز آشپزخانه، زیرسیگاری روی میز، سیگار و

دود

چرا بوی دود نمی‌آید؟

در این همه آبی کجایند بچه‌های روستا؟

کجایند چشمان آن‌ها؟

انتظار باید نقطه چین می‌بود و اشک، موج

چه کسی خط خطی کرده؟

اسم‌ها سوار بر هم، زمخت و پرتنین، گویا همین

کافی ست برای شناختن

عینک بدهید، پرچم

می‌خواهم کشورم را نشانه گذاری کنم

کشوری که زندگی می‌کنم

کشوری که می‌میرم

کشوری که نامی ندارد

به من نقشه دیگری بدهید

این جا معجزه‌ای نیست

*

گرگ‌ها ماه را می‌نگریستند
و اشتیاق جنسی را زوزه می‌کشیدند...

جنگل بان خواب بود

من ناگهان به سادگی حس کردم
که درست وسط نیمه شب ایستاده‌ام

گرگ طرد شده از اجتماع، بیا

من منتظرت هستم

درست در وسط نیمه شب

با نیم بطری آبست

و نان فطیر

بیا...

من جنگل نمناک را در آغوش گرفته‌ام

جنگل تنم را می‌فشارد

جنگل لرزان است

(ماه نوامبر بوی خاک نمناک از تو می‌آمد...

نوامبر تمام شد...)

درد پسا پاییزی

با انگشت کوچک گوش چیم را می‌نوازد

داخل می‌شود

با نیمه راست مغزم بازی می‌کند

رگ‌های خوابم را می‌گستراند به پهنای شب

اعصابم را بر انگشتانش می‌پیچد

درد بر جمجمه‌ام بالا و پایین می‌پرد

استحکامش را می‌آزماید

احساسم

زیر دندان کسی خرت خرت می‌کند...

اعصابم سفت می‌شوند...

(چه نرم است مردن بر روی درختان توس...)

گرگ‌ها جلوتر از خورشید می‌دویدند...

تب زیبا بود...

درد از جنسیت گم شده بود...

بعد از مراسم

جنگل را سوزاندم

جنگل جنسیت نداشت

*

به سلامتی شما به سبک شوروی
به سلامتی، به سبک شوروی
سلامتی، به سبک شوروی

ای هیتلر

اکنون که هیاهو خاموش شده

وقتی من، که شهروند سابق شوروی هستم

جوان، سالم، آماده نبرد، بی‌فایده در زمان صلح

راحت بر روی سنگ فرش ادئون پلاز نشسته‌ام

تو را به یک لیوان آبجو دعوت می‌کنم، کمی غیبت

می‌کنیم

از هر چیز به جز جنگ

در ماریان پلاز پسری را دیدم که از همه پنهان می‌شد

و زنی که ناگهان قرمز شد

و بچه‌هایی که سر به زیر می‌دوند

و عشاقی که رو بر می‌گردانند

و ملتی که به شدت خجالت می‌کشند

و تقریباً به یاد ندارند که چرا

و روزهای گسترده در مسکو به یاد آمد

که چه‌گونه بر صندلی کافه ارزان قیمت، ملتی را

تماشا می‌کردم که دلیلی برای خجالت ندارند

هیتلر، من از آن‌ها به شدت می‌ترسم، از آن‌هایی که

دلیلی برای خجالت ندارند

دلاورانی با چشمان براق، دندان‌های براق، با مدال

و براق

از دست پیروزمندان فرار کن

از شور و نشاطشان

از تو خالی بودنشان

هیتلر، آن‌ها فقط شلیک آخر را به یاد دارند

و تقریباً تمام عمر بی‌کارند

در باره جنگ شوخی می‌کنند

هشدار در خنده‌هاشان هست

پیروزمندانی که فراموش می‌کنند

پیروزمندانی که پیر می‌شوند

پیروزمندانی که از فرط بی‌حوصله‌گی خسته می‌شوند

هیتلر، نفس راحتی بکش

برای ادامه، شکست لازم است

و کمی گناه، برای زندگی

هیتلر اکنون من کتاب‌هایم را می‌بندم

من به جای همه پیروزمندان خجالت می‌کشم

و تو را به یک لیوان آبجو دعوت می‌کنم

شعر بنویس

اگر سرزمینت خشک است و سنگی
شعر بنویس تا زندگی نرم باشد.

رئیس جمهور ما که زبان شناس است گویا
پشت عهدنامه‌ها شعر می‌نویسد
درباره تنهایی، اندوه
و در لحظه‌های ناامیدی، استعفا...
و مخالفان فحاشی می‌کنند موزون
و ما فریاد می‌کشیم ریتمیک
وزیر دفاع سرود اعطا می‌کند به جنگ
که دل همسایه نافر جام نرم شود
که بمب بی صدا بیافتد.

رئیس بانک مرکزی شعر نو می‌سراید
درباره بحران اقتصادی
و روزنامه‌نگار، سرپایی رباعی می‌نویسد
درباره تصادفات اخیر و مخصوصاً خودکشی کنندگانی
که شعر در جیب‌شان به جا می‌گذارند.
گداها کنج دیوار
جدول شعر اهدا می‌کنند به سرما و قحطی.

وقتی روزگار خیلی سنگین می‌شود
سطرها را بشکن تا راحت بگذرد.

و مخصوصاً
اگر نمی‌دانی چه‌گونه سخن بگویی درباره نسل‌کشی
میهن و دشمن
حتماً شعر بنویس
تا کتاب تاریخ راحت هضم شود.

گویا لازم به ذکر نیست که
اگر سرزمینت خشک است و سنگی
مردگانت را با شعر بدرقه کن تا خاک بر آن‌ها سبک
باشد.

شنبه شب، صبح یک‌شنبه

مسیح محترم
آمدنت را یک روز به تأخیر بیانداز
چون فردا یک‌شنبه است و من باید بخواهم

خداوندا
آتشفشان‌ها را متوقف کن
زلزله‌ها را
سیل‌ها را
دیگر بازی‌های پرسر و صدایت را
و تصمیم‌های آخر زمانت را
یک روز به تأخیر بیانداز

آقای شهردار
ساخت و ساز را متوقف کن
رفت و آمد را ممنوع کن
و به احترام یاد من
یک دقیقه سکوت اعلام کن

بگذار حماس بمب نیاندازد
و علی‌یف بر قره‌باغ شلیک نکند
دست کم فردا.

و القاعده محترم
مبارزه اعراب و اسرائیل را تمام کن
و بزرگان خرد و کلان
آتش بس اعلام کنید امشب

چون فردا یک‌شنبه است و من باید بخواهم
خواهش می‌کنم بورس توکیو را ببندید
سنگ بزرگی بتپانید در خط لوله نفت باکو-جیحان
کارخانه بی‌ام‌و را از بیرون ببندید
شبکه‌های تلویزیونی محترم

اعلام پیشگیری کنید
و بگزار امشب بالیوود
فقط رویا تولید کند

دوستان انقلابی
ضد انقلابیون
راست‌ها، چپ‌ها و میانه‌ها
میدان را ترک کنید و سکوت کنید
صا - حب - مس - لک

برادران مؤمن
نزدیکان‌تان را دوست بدارید
دست کم امروز
که با هیپنوتیزم آمده‌ام.
و خواهش می‌کنم سکوت کنید

و یک روز
پاک کنید اسمم را از فهرست انسان‌ها
از فهرست سگ‌های ولگرد

فهرست انتخاباتی
فهرست نوح
فهرست شاعران
از فهرست
تبه‌کاران گذشته و آینده
بی‌شرمان و صالحان
زندانیان سیاسی
داوطلبان
بی‌اراده‌ها

مصرف کنندگان
عاشق‌ها
زنده‌ها
و مردگان
چون فردا یک‌شنبه است و من باید بخواهم

در آخر
کاغذ سیاه بفرستید برای خانواده‌ام
سیاه، همچون خوابی که به یاد نمی‌آید
و برایم غیبت رد کنید در این عالم
چون شنبه است
نیمه شب
ایستاده‌ام بر لبه روز
و خودم را به پایین پرتاب می‌کنم
شب به خیر.

مترجم: ادیک بغوسیان

عکس‌ها: واهه آهارونیان

نوراوانک

کلیسای که با عشق ساخته شد

نوراوانک در زبان ارمنی به معنای «دیر نو» و نام یکی از کلیساهای رسولی ارمنستان است که در سده سیزدهم بنا شد. این کلیسا امروز سرپاست و در ۱۲۲ کیلومتری ایروان نزدیک شهر یقگنادزور، در گذرگاه تنگی که توسط رودخانه آق‌مور به وجود آمده، واقع شده است. در سده سیزدهم و چهاردهم این دیر به مقر اسقف‌های سیونیک تبدیل و در سده‌های بعد به یک مرکز مهم دینی و سپس فرهنگی بدل شد.

نوراوانک در سال ۱۲۰۵م. توسط اسقف هوانس بنیاد گذاشته شد. دیوارهایی دژی که مجتمع را احاطه کرده است در سده‌های هفدهم و هیجدهم ساخته شد.

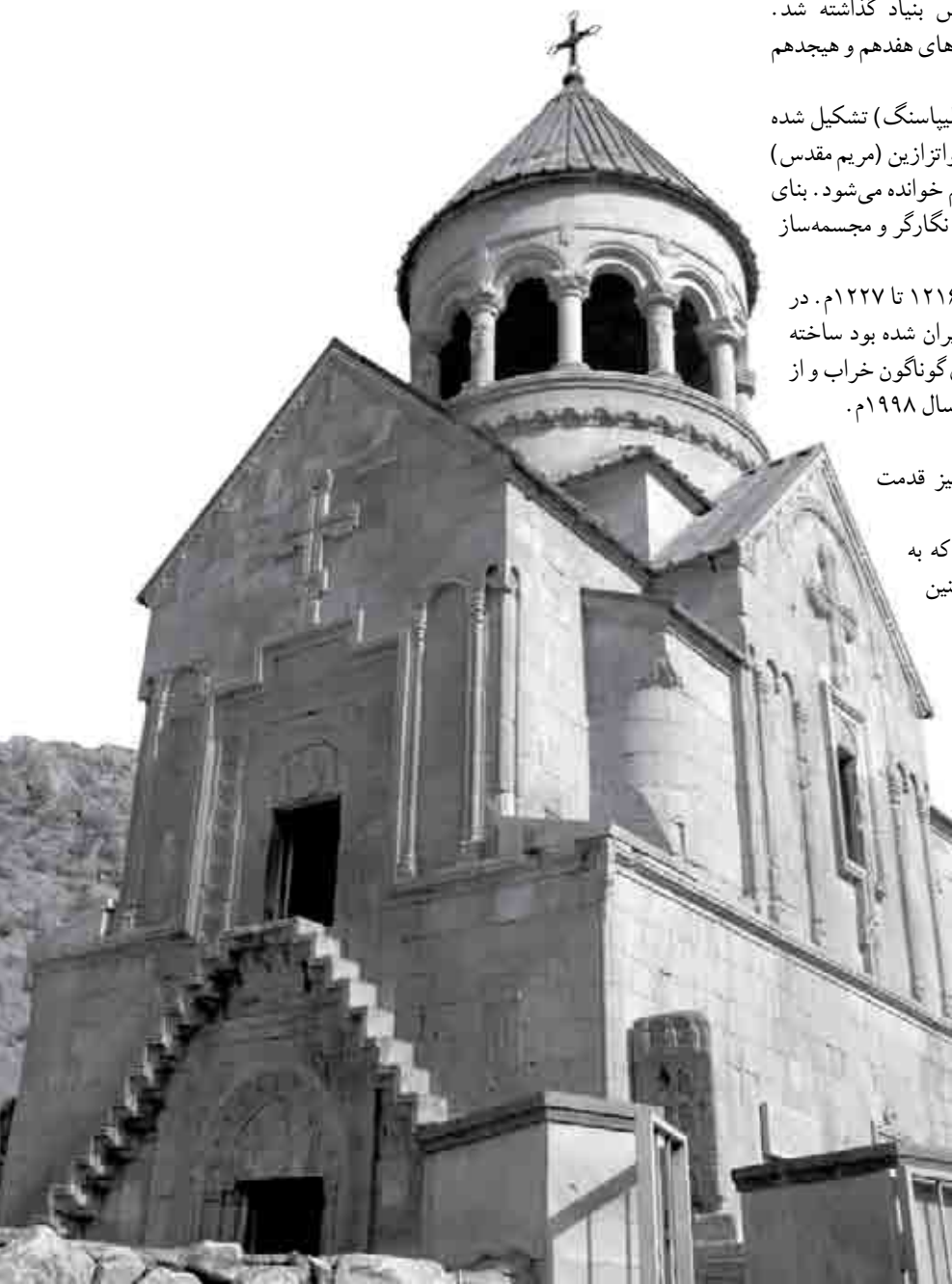
مجتمع نوراوانک از چند کلیسا و تعدادی خاج‌کار (چلیپاسنگ) تشکیل شده است. نزدیک‌ترین و بزرگ‌ترین کلیساها، سورپ آستواتزاین (مریم مقدس) است و به افتخار شاهزاده بورتل اربلیان، بورتلاش‌ن هم خوانده می‌شود. بنای این کلیسا در سال ۱۳۳۹م. به پایان رسید. این بنا کار نگارگر و مجسمه‌ساز معروف زمان، مومیک است.

کلیسای دیگر سورپ کاراپت نام دارد و در سال‌های ۱۲۱۶ تا ۱۲۲۷م. در شمال خرابه‌های کلیسایی به همین نام که در زلزله ویران شده بود ساخته شده است. گنبد این کلیسا چندین بار در زمین‌لرزه‌های گوناگون خراب و از نو بازسازی شده است. سورپ کاراپت آخرین بار در سال ۱۹۹۸م.

به خرج یک خانواده ارمنی -کانادایی بازسازی شد. دو بنای دیگر، گاویت و کلیسای سورپ گریگور نیز قدمت مشابهی دارند.

مردم محل در زمان بنای نوراوانک به خاطر عشقی که به مومیک معمار و نگارگر خود داشته‌اند، برای مرگش چنین افسانه‌ای ساخته‌اند:

مومیک عاشق یکی از دختران شاهزاده سیونیک بوده و دختر هم او را دوست می‌داشته است. چون شاهزاده از ماجرا باخبر می‌شود، مومیک را نزد خود می‌خواند و به او می‌گوید اگر بتوانید در مدت سه سال دست تنها و بدون کمک کلیسای باشکوهی بسازد، دخترش را به او خواهد داد. مومیک موافقت خود را اعلام می‌کند و سه سال نشده بنای کلیسا را به اتمام می‌رساند. شاهزاده یکی از مردانش را نزد او می‌فرستد. مأمور شاهزاده، معمار بزرگ را از بام بنایی که با خون دل ساخته بود، به پایین می‌اندازد و آخرین سنگی که مومیک آماده کرده بود به سنگ قبر او بدل می‌شود.

گپی با نقاش جوان کارینه زهرابی

عاشق کشیدن اسبم!

آنی قلیچیان

نقاشی اسب است.

چه قدر خانواده‌ات در کارت تأثیرگذار بودند؟
پدر و مادرم مسلماً تأثیر زیادی داشتند اما خواهرم مشوق اصلی‌ام بوده است.

کارینه در حال حاضر به غیر از نقاشی در چه زمینه‌های دیگری فعالیت دارد؟
از زمانی که در هنرستان گرافیک می‌خواندم فرصت آن را داشتم که با دیگر رشته‌های هنری آشنا شوم مثل ویتراژ و سفال‌گری و عکاسی. اما بیشتر در آن زمان تمرکز من را روی ویتراژ و عکاسی گذاشتم.

در چه نمایشگاه‌ها و مسابقاتی شرکت کرده‌ای؟
تقریباً از سال ۸۰ در جشنواره‌های فرهنگی - هنری دانش‌آموزی، در نمایشگاه گروهی گالری شیو، و در بخش عکاسی نمایشگاه عکاسی و نقاشی ارامنه معاصر در فرهنگ‌سرای صبا (سال ۲۰۰۹). اما چند وقتی است که به صورت انفرادی کارهایم را به نمایش می‌گذارم. که آخرین آن‌ها نمایشگاه انفرادی نقاشی‌ام در گالری ایده در سال ۲۰۱۱ بوده.

کارینه زهرابی در در هنرستان نقاشی تحصیل کرده و این روزها به طور جدی نقاشی و عکاسی می‌کند. سال گذشته نقاشی‌هایش را در گالری ایده به نمایش گذاشت و پیش‌تر در تعدادی نمایشگاه جمعی از جمله در نمایشگاه هنرمندان تجسمی ایران در گالری صبا شرکت کرده بود. مصاحبه پیش رو حاصل گفت‌وگویی دوستانه با اوست.

اگر موافق باشی با بیوگرافی خودت شروع کنیم؟
کارینه زهرابی هستم متولد بهمن ۱۳۶۶ و دانشجوی کارشناسی تصویرسازی.

از چه زمانی نقاشی کردن را شروع کردی؟
تا جایی که به یاد دارم از دوران کودکی همیشه مداد رنگی و کاغذ همراهم بوده و هر چیزی را که می‌دیدم نقاشی می‌کردم.

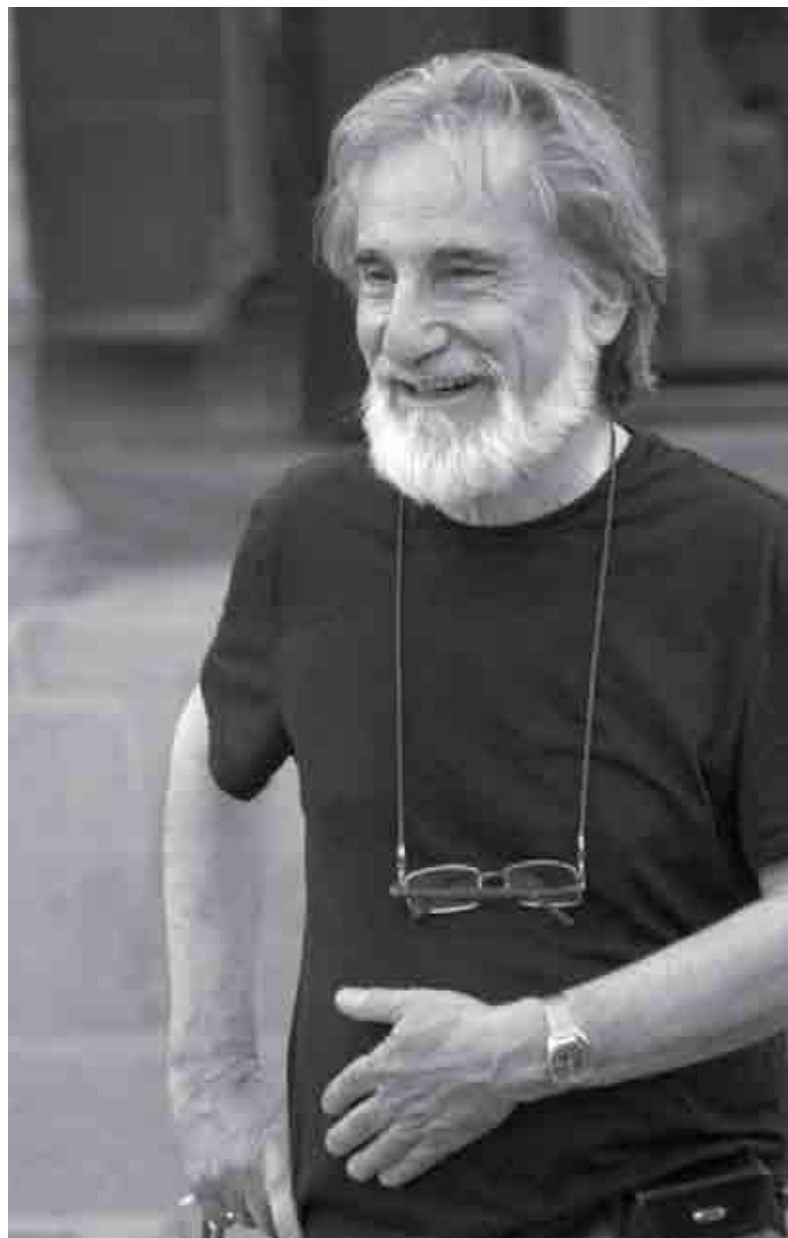
بیشتر از طراحی و نقاشی کردن چه چیزهایی لذت می‌بری؟
اسب! همیشه از همان دوران کودکی نقاشی کردن از اسب برایم کاری لذت‌بخش بوده و هنوز هم یکی از کارهای مورد علاقه من طراحی و

آزاد ماتیان به روایت آزاد ماتیان

قسمت دوم

ارمنستان: ۱۹۹۱ و ۱۹۹۴
از همان دوره مهاجرت گسترده ارمنه ایران به ارمنستان در سال ۱۹۴۶ که به نرگافت مشهور است، ارمنستان برای من به سیروسلوکی معنوی بدل شد. منی که مدام در جست‌وجوی این هستم که زیربنای مادی انتزاعی‌ترین پدیده‌ها را بیابم، هنوز هم نمی‌توانم بفهمم چه‌طور اندیشه ارمنستان در چهارسالگی آمد و در من جا خوش کرد. گفتم که به هیچ‌جا تعلق خاطری نداشته‌ام. به فرانسه که رفتم تا یکی دو ماه خواب می‌دیدم که برگشته‌ام ایران و وحشت‌زده و خیس عرق از خواب می‌پریدم، در حالی که خیلی‌ها از نوستالژی ایران رنج می‌بردند. به هر رو، پاریس هم شهر من نشد، شاید به این خاطر که من وطن معنوی خود را داشتم که ارمنستان بود و باز هم مستقل از من صفت «شوروی» هم به آن اضافه شد. این ارمنستان البته جلوه‌های مادی خود را هم داشت: کتاب‌هایی که از کتاب‌فروشی ساکو در تهران می‌خریدم و رادیو ارمنستان با برنامه‌هایی که شب دیروقت و با کیفیت بد پخش می‌کرد و بخصوص با برنامه آهنگ‌های سفارشی‌اش، عکس‌هایش، رویاهایی در خواب و بیداری، و البته نامه‌ای که حدود ده سال بعد از مهاجرت خانواده برادرم به ارمنستان دریافت کردیم که گمانم اولین و آخرین نامه‌ای بود که از آن‌ها دریافت کردیم و با جوهر بنفش روی کاغذ کاهی نوشته شده بود. «سلام بر بازکننده نامه / قربان خواننده نامه / خواننده‌ی خانه / که بگذار نویسنده را به یاد آورد». خُب، آن روزها خواننده‌ی خانه من بودم. برادر بزرگم آسکاناس گمانم در اهواز کار می‌کرد. خلاصه، باز هم بدون این که خیلی حواسم باشد، تحت تأثیر همه این‌ها، شدم جزو «ارمنستانیون»، که در محیط ارمنه مترادف چپ بود.

نخستین بار به عنوان عضوی از هیأت «انجمن فرهنگی ارمنه ایران» پا به ارمنستان گذاشتم. دعوت‌کننده‌ی ما «کمیته رابطه فرهنگی با دیاسپورا» بود. معاون اول رئیس این کمیته که اگر اشتباه نکنم نامش رفیق قازاریان بود از ما استقبال کرد و سخن را با انتقاد از خود شروع کرد. دوران گذار شروع شده بود. او می‌گفت که در گذشته نسبت به دیاسپورا رفتار تبعیض‌آمیزی وجود داشته و حالا قرار است این اشتباه جبران شود [منظورش این بود که به گروه‌های غیرهوادار ارمنستان بی‌توجهی شده است]. دیدم خیلی وارد معقولات می‌شود و برای این که از اشتباه درش بیاورم گفتم رفیق قازاریان، عذر می‌خواهم حرف‌تان را قطع می‌کنم، اما ما از «آن یکی‌ها» هستیم. بلافاصله لحن صحبتش را عوض کرد و شروع کرد به تعریف از «سازمان‌های میهن پرستانه دیاسپورا که همواره کنار مام وطن ایستاده‌اند» و از این حرف‌ها. به هر حال، از ما خوب‌پذیرایی کردند. یک ماه در هتل دوین اقامت کردیم، ماشین در اختیار ما گذاشتند و راننده کمیته ما را به تماشای همه جاهای دیدنی بُرد. انجمن ارمنی-ایرانی‌های مهاجر ما را به شهر آبوویان دعوت کرد و در مدرسه رافی آن شهر جلسه دیداری بین ما و مردم شهر، که بیشترشان از ارمنه‌ای مهاجرت کرده از ایران به ارمنستان بودند، ترتیب دادند. برداشت من این بود که پنجاه سال بعد از مهاجرت از ایران به ارمنستان، آن‌ها هنوز احساس حقارت می‌کردند، حتی کسانی در سطح ادوارد ماناریان که بازیگری شناخته شده و رئیس انجمن بود.

احساسات خیلی متناقضی داشتم، ولی به طور کلی، خوشحالی‌ام بی‌اندازه بزرگ بود. در سرزمین رویاهایم بودم، سرزمینی که حالا خاک بود، درخت بود، خانه بود، آدم‌ها بودند. ایروان از آن‌چه تصور می‌کردم زیباتر بود، بعضی گوشه‌هایش حتی پاریس را به یادم می‌آوردند. تا امروز بابت این خوشحالی احساس گناه می‌کنم، گناهی که هنوز نزد خودم هم به آن اعتراف نکرده‌ام. بار دوم در سال ۱۹۹۴ با همسرم آراکس به ارمنستان رفتیم و شش ماهی در آن‌جا بودیم. یکی از سال‌های خاموشی و سرما بود و ما فرصت یافتیم طعم سرما و تاریکی را بچشیم. این را هم بگویم که در اولین سفرم به ارمنستان

در سپتامبر سال ۱۹۹۱ با گارنیک آتانیان، رئیس دانشکده زبان و ادبیات دانشگاه دولتی ایروان ملاقاتی داشتم تا شاید بتوانم در آنجا از تز دکتریام دفاع کنم. درباره موضوع آن توافق کرده بودیم: چارنتس. همه مدارک لازم و مقالاتی را که درباره چارنتس در جاهای گوناگون به چاپ رسانده بودم برای شان فرستاده بودم و حالا هم به عنوان استاد دانشگاه اصفهان پیش او رفتم، با این انتظار که از ترم هم دفاع کنم. اما در کمال حیرت من، گارنیک آتانیان گفت که باید موضوعم را عوض کنم، چون درباره چارنتس همه چیز گفته شده است و من دیگر چه می‌خواهم بگویم. شاید بتوان گفت این نخستین آشنایی عملی من با واقعیت ارمنستان بود. موضوعم را عوض نکردم، بلکه از این که با آدمی با چنین طرز فکری اصولاً کاری داشته باشم، منصرف شدم. در این شش ماه با آدم‌های دیگری هم آشنا شدم که درباره همه‌شان در این مجال کوتاه نمی‌توانم صحبت کنم. فقط این را بگویم که در همین دوره چهار شعر بلندم زاده شدند: *ایروان ۹۳* (که باید باشد ۹۴، تاریخ را اشتباه کرده‌ام)، *آواره*، *زائران* و *با این همه*. [در این شعرها یک کلمه هم درباره ارمنستان نیست، اما سرخوردگی زائرانی که در بیابان راه می‌سپارند شرح سرخوردگی من است].

چارنتس

مادرم که هیچ سواد نداشت زمانی که بچه بودم شعر *ارمنستان شیرین من* چارنتس را با لهجه اصیلش می‌خواند. البته معلوم است که نه او می‌دانست این شعر را که سروده است و نه من. نخستین آشنایی «رسمی‌ام» با چارنتس در نوجوانی بود، توسط دایی‌ام هروس استپانیان. سال‌های اعاده حیثیت از چارنتس در ارمنستان بود و مجموعه آثار او که در سال ۱۹۵۴م. منتشر شده بود به دست دایی هروس هم رسیده بود. می‌خواندم و طبیعتاً نمی‌فهمیدم، اما با این اشتیاق سیری‌ناپذیر که بفهمم می‌خواندم. احساس می‌کردم او تومانیان نیست، چیز دیگری است. شد که او تومانیان را هم از ذهنم بیرون کرد، البته موقتاً، و ماند تنها خودش. فکر می‌کنم در این ماجرا ایدئولوژی نقش مهمی داشت. چارنتس انقلابی بود و با صدای بلند اعلام می‌کرد انقلابی است و این کاملاً با روحیات من در آن روزها جور در می‌آمد. البته افسوس کلام هم بود. آدم‌ها و ایدئولوژی‌ها ترجیح می‌دهند همه چیز را ساده کنند: خوب/بد، خیر/شر، عادلانه/ظالمانه، راست/چپ. شاید در واقعیت هم همه چیز به همین اندازه ساده باشد، بخصوص وقتی از دور نگاه می‌کنی. اما برای این که کوه را خوب بشناسی، باید به آن نزدیک شوی، خودت را از صخره‌ها بالا بکشی، در دره‌هایش بروی، غارهای تاریکش را بکاوی. به تدریج مسائل برایم بغرنج‌تر شد و تصمیم گرفتم یکی از پیچیده‌ترین دوران‌های تاریخ‌مان و شاعری را که در این دوره زیسته بود، به کمک هم، بشناسم. درست‌تر، در احوال شاعر در زمانه‌اش تفحص کنم. اما هرچه بیشتر گشتم، این شاعر دست‌نیافتنی‌تر و جذاب‌تر شد. در تمام سال‌هایی که ارمنستان شوروی بود، واقعیت ارمنی با یک دوگانگی قرین بود که بنا بر آن چارنتس یا باید بلشویک می‌بود یا میهن‌پرست و به طور خاص داشناک. یا *ارمنستان شیرین* یا *تین* و علی. و من کشف کردم که شکار چارنتس دشوار است، چون او بیش از هر چیز خودش شکار خودش و شکارچی خودش است، و چون او با تغییر شکل دائم از نگاه دیگران می‌گریزد، تا شکار آن‌ها نشود. در سال ۱۹۸۳م. کتاب *چارنتس کیست؟* را در تهران منتشر کردم و نامش را مقدمه گذاشتم. در این رساله این فکر را مطرح می‌کردم که باید برای پرهیز از افتادن در دام دوگانگی چارنتس، به ایده چندگونه‌گی و دگربودگی دائم روی آورم، به عنوان تنها ضامن آزادی، که اما قیدوبندهای هم بیرونی و هم درونی مانع آزادی نهایی می‌شدند.

گل‌های کویر و پیش از آن

نوشتن شعر را در شانزده هفده سالگی شروع کردم. می‌توانستم قافیه‌ها را جور کنم و چیزهایی انتزاعی درباره مثلاً مبارزه برای آزادی می‌نوشتم و تلاش‌هایی هم برای نوشتن چیزهای اریژینال‌تر می‌کردم. فرصتی پیش آمد و با محفل ادبی «نوراج» (صفحه‌ی نو) آشنا شدم و شعرهایم را برای شان خواندم. کلی تعریف کردند، حتی گفتند می‌توانم نامزد عضویت در گروه باشم، هر چند خودشان همه مردانی میان‌سال بودند. دفترم را به دو [شاعر ارمنی - ایرانی] دادم که در حاشیه‌اش یادداشت‌های کوتاهی نوشت مثل خوب، بد، قابل قبول. چند چیزی هم برای ماه‌نامه *تسیراک* بیروت فرستادم که در سه شماره از شماره‌های سال‌های ۶۶-۶۷ چاپ شد. در شماره سوم در کنار شعرهایم نقدی هم چاپ شد از لئون داربینیان که با صفاتی مانند جوان، با استعداد، آینده خوب و از این قبیل درباره من نوشته بود. این تعریف‌ها به جای این که تشویقم کند، مثل آب سردی بود که روی سرم بریزند و تا انتشار مجموعه شعر *گل‌های کویر* در سال ۱۹۸۱، دیگر هرگز چیزی جایی چاپ نکردم. در *گل‌های کویر* من دیگر حرف خود را داشتم و همان طور که جای دیگری هم گفته‌ام می‌ترسیدم حرفم را بزنم، چون این حرف بسیار بدبینانه بود. تعدادی از شعرهای این دفتر را در پاریس نوشته بودم، تعدادی دیگر را پیش یا پس از آن. این شعرها با فاصله‌های طولانی از یکدیگر نوشته شده‌اند، برای همین هم نسبت به دوره طولانی نگارش‌شان نسبتاً کم هستند، اما گمان می‌کنم با وجود این در آن‌ها وحدت مضمونی وجود دارد. این کتاب، همان طور که در عنوانش هم اشاره کرده بودم، چون فریادی در کویر باقی ماند. تنها بازتاب جدی کتاب چهارده سال بعد از انتشار آن بود. ادبیات‌شناس معتبر ارمنی واهه اوشاکان در روزنامه *آزداک* به قول دربان صدای بحران‌های روحی مرا شنیده بود، و داوری‌اش درباره کتاب بسیار مثبت بود. نوروان هم بعدها، وقتی با هم آشنا شدیم، به من گفت که کتاب در زمان انتشارش به مذاق شاعران ارمنی جوان تهران خوش آمده است.

آهنگ بی‌انقطاع

دومین دفتر شعرم، *آهنگ بی‌انقطاع*، حال‌وهوایی به کلی متفاوت دارد. این مجموعه تماماً با نَفَسِ تغزلی نوشته شده است. برای همین هم رابطه کلمه و محتوا در آن بی‌واسطه‌تر می‌نماید. کتاب در ایروان چاپ شد، در سال ۱۹۹۵م. در هزار نسخه، که تنها دویست نسخه‌اش به دست من رسید و بقیه‌اش از بد روزگار در گاراژی زیر باران ماند و خمیر شد. مقدمه این مجموعه را گئورگ امین نوشته است. درباره آن سورن دانلیلیان، متاکسه و واهه اوشاکان هم نوشتند. گئورگ امین نوشته است «پس از کتاب *باغبان* نوشته شاعر بزرگ هند رابیندرانات تاگور، من هرگز شعرهایی به این زیبایی و والایی، به این پاکی و در عین حال صمیمانه و تأثیرگذار، نخوانده بودم...».

نشان جهان

این سومین مجموعه شعر من است. این یکی برخلاف دوتای قبلی تنوع دارد. کتاب از سه قسمت اصلی تشکیل شده است. بخشی از آن به شعرهایی اختصاص یافته که تا کنون در کتابی منتشر نشده‌اند و دو بخش دیگر شامل گزیده‌ای از کتاب‌های قبلی‌ام هستند. یک جور چشم‌انداز چهار سال اندیشه شعری من. در شعرهای جدیدم نوعی بازگشت به *گل‌های کویر* هست، اما یک جور تفاوت یا تحول هم هست، بخصوص در *آواره*، *زائران*، و *با این همه*، که از دید من سه قسمت از یک کار واحد هستند، و یک سه‌گانه را تشکیل می‌دهند که در آن‌ها کوشیده‌ام داستان روح را تعریف کنم. از کتاب‌های قبلی هم نمونه‌هایی گذاشته‌ام چون اولاً از زمان انتشار آن‌ها زمان درازی گذشته و

دوم برای این که آن کتاب‌ها آن قدرها هم خوانده نشده‌اند. البته این بدان معنا نیست که حالا خیلی امیدوارم که این یکی بسیار خوانده خواهد شد. دلیلش هم این که کتاب در سبید نسخه منتشر شده است.

زادوراقلی

نام مستعار است برای کارهای طنزآمیزم. در زمینه طنز نام‌های مستعار دیگری هم داشته‌ام، اما مثلاً نمی‌خواهم آن‌ها را لو بدهم. زادور اسم پدرم است. اتفاق جالبی برای این نام مستعار افتاد. هویس شعر *مال ما چیز دیگری/ست* را که قبلاً با امضای زادوراقلی چاپ شده بود منتشر کرد و به اشتباه نام مرا بالای نوشته گذاشت. در حالی که در خود شعر به رسم شعر عاشق‌ها، اسم زادوراقلی آمده است. این خراب‌کاری باعث شد کسانی که اندکی هم شک داشتند مطمئن شوند زادوراقلی کیست.

در شعر طنزآمیز به راحتی با خواننده رابطه برقرار می‌کنم و از این بابت جای هیچ گله و شکایتی نیست. نمایش نامه *داماد آمریکایی* من پنجاه بار در تهران، جلفا و شاهین شهر روی صحنه رفته و تازه به خاطر نبود امکانات ادامه آن متوقف شده است. همین نمایش پنج بار هم در آمریکا اجرا داشته است. خیلی‌ها مرا تنها به خاطر شعر مشهورم درباره سرعت ماشین پیکانم

می‌شناسند. یا با شعر *آخرین حرف* درباره مجسمه خاچاپور کساراتسی جلوی کلیسای وانک جلفا و غیره.

نکته این است که در این کارها من خودم را به کلی از قید و بند زبان ارمنی ادبی رها می‌کنم و می‌توان گفت به زبان محاوره ارمنه ایران می‌نویسم، کاری که در نوشته‌های جدی‌ام شدنی نیست. در مقاله‌های طنز اما قضیه کمی فرق می‌کند. در این مقالات زبان ادبی غالب است با چاشنی زبان محاوره‌ای، گاهی هم آمیخته با کلمات فارسی.

چه بسا گل‌های کویر را با پیکانم را بردند مقایسه می‌کنم و فکر می‌کنم شاید بهتر این بود که از اول عاشیقی طنزپرداز می‌شدم با تار و کمانچه و آواز. دوست دارم در جمع‌های کوچک نقش خواننده، مجلس‌گرم‌کن و تامادا [گرداننده مجلس در ضیافت‌ها و مجالس ارمنی‌ها] را بازی کنم.

نارکاتسی

همان طور که گفتم ترجمه نارکاتسی را وقتی در دانشگاه اصفهان دانشجوی بودم به پیشنهاد دکتر بالاییان شروع کردم. درباره دشواری کار شنیده بودم، اما همان طور که می‌گویند شنیدن کی بود مانند دیدن. انگیزه من شاید این خودبزرگ‌بینی بود که گویا هر کاری از من ساخته است. نسخه تایپ شده ترجمه‌ی آن دوره‌ام را در تهران به گرم‌نیک سپردم که کار نسخه‌خوانی و

چاپ آن را به عهده گرفت، اما در عمل همان نسخه ماشین‌شده را که به او داده بودم و پر از اشتباهات تایپی و غیره بود، عیناً فتوکپی و کتاب کرد. اما چرا نارکاتسی؟ در پاسخ این پرسش می‌توانم بگویم اگر تاریخ خورناتسی تاریخ زندگی دنیوی ماست، دفتر نارکاتسی تاریخ معنوی مان است. اگر اثر خورناتسی به مصیبت ختم می‌شود، دفتر نارکاتسی سراسر وامصتاست. با این استدلال تأسف بار، سومین کتاب این رشته را باید *زخم/ارمنستان* نوشته خاچاپور آبوویان دانست. و این باید ما را به تفکر جدی وادارد، بخصوص وقتی کتاب *راه یقیشه* چارنتس را هم کنار این‌ها بگذاریم. به مناسبت دیگری گفتم که *فغان‌نامه* نارکاتسی پیشگویی سقوط شهر آنی، پایتخت باستانی ارمنستان، است. در زمانی که آنی هنوز شهر هزار و یک کلیسا بود، نارکاتسی در سوگ سقوط اخلاقی ما نشسته بود، امری که اندک زمانی بعد به فروش آنی انجامید.

هاندس

به پیشنهاد واروژ سورنیان سردبیر فصل‌نامه *هاندس* چند سالی با این نشریه همکاری کرده‌ام و این مدت را از خوش‌ترین اوقات زندگی ادبی خود می‌دانم. پیش از آن به اقتضای شرایط از هر گونه محفل ادبی - هنری دور بوده‌ام و کارهایم در مطبوعات ارمنستان و دیاسپورا به طور تصادفی چاپ شده‌اند. منظورم البته بیشتر نوشته‌های ادبی‌ام است. همیشه این تمایلی درونی در من بوده که صدایم از مطبوعات ارمنی ایران شنیده شود و همین طور که همه می‌دانیم این مطبوعات زمانی دراز به روزنامه *آلیک* محدود بوده‌اند. بعدها نشریاتی مانند *پیونیک*، *آراکس* و غیره هم آمدند که بیشتر جراید سیاسی بودند و آن چه من در این نشریات نوشته‌ام بیشتر در زمینه مسائل اجتماعی بوده است. *هاندس* آن محیطی بود که من از نگاه ادبی و هنری، در آن احساس راحتی می‌کردم.

حافظ، خیام، شعر معاصر ایران

ایران کشور شعر است و ایرانی‌ها ملتی شاعرند. غول‌های کلام شاعرانه همانند فردوسی، خیام، سعدی، مولوی و دیگران به زبان فارسی شعر سروده‌اند. در ارمنستان شاملو، فروغ و سپهری را می‌شناسند و دوست می‌دارند. من خود شخصاً از آن‌ها بسیار آموختم. سال گذشته مجموعه‌ای حاوی ترجمه شعرهای پارویر سواک توسط من و شاهپور علی‌نژاد منتشر شد که از سوی خواننده فارسی‌زبان مورد استقبال قرار گرفت.

شعر کهن و شعر نو فارسی برایم اعجاب‌انگیز است. از شاعران معاصر ایران کارهایی از احمد شاملو، فروغ فرخزاد، اخوان ثالث، سهراب سپهری و دیگران را به ارمنی ترجمه کرده‌ام و مجموعه‌ای شده است که سال‌هاست در انتظار ناشر است. البته برخی از این ترجمه‌ها را در مطبوعات به چاپ رسانده‌ام. تعدادی از ترجمه‌هایم از کارهای شاملو در سال ۱۹۹۴ با قرائت سرکیس ناجاریان و نانا آباجیان در رادیو ایروان ضبط و از آن رادیو پخش شد. به گفته آیدا همسر شاعر، شاملو با علاقه به نواری که از این برنامه برای‌شان فرستاده بودم گوش داده است.

ظاهراً عمرخیام از میان شاعران پارسی‌گو در میان ارمنه محبوب‌ترین بوده و بیش از همه به ارمنی ترجمه شده است. من خودم شانزده مورد از این ترجمه‌ها را می‌شناسم که احتمالاً همه ترجمه‌ها نیست. من این امر را با همه‌فهم بودن شعر خیام توضیح می‌دهم، با این واقعیت که او به زبانی ساده و بلاواسطه به اساسی‌ترین مسائل انسان که عبارت باشند از مرگ و زندگی خواهی ناشی از آن، پرداخته است. البته ترجمه انگلیسی فیتزجرالد و شهرت جهانی خیام هم در این میان نقشی دارد. می‌دانیم که رباعیات خیام را

این شکل‌های موجود هستند که به طور تصادفی یکدیگر را پیدا می‌کنند و با پیوستن به یکدیگر، شکلی نو و تکرارناپذیر می‌سازند.

ژ.ژ.ک.

بعد از پیروزی انقلاب در جلفای اصفهانی موجی از اعتراضات مردمی به راه افتاد که هدف اصلی‌اش حکومت مستبدانه داشناک‌ها بود. این جنبش در ابتدا کاملاً خودجوش بود و شرکت‌کنندگان آن عمدتاً قشر صنعت‌کاران خرده‌پا بودند. بعد گروهی از روشنفکران تصمیم گرفتند این جنبش را در یک بستر سازمان‌یافته‌تری قرار دهند و تشکیلاتی به نام «کمیته موقتی مردمی» تشکیل دادند که به اختصار ژ.ژ.ک. خوانده می‌شد. من در این نام‌گذاری نقشی نداشتم، اما از این جنبش هواداری می‌کردم و با رسالتی خودساخته با دو تن از دوستانم، هراج خاچاطوریان و تیگران قاراخانیان، مثلثی تشکیل دادیم که اسمش را گذاشتیم هرات (از کنار هم نهادن حروف نخست هراج، آزاد و تیگران). هدف باز رهنمایی جنبش مردم بود، اگر نخواهم بگویم رهبری‌اش. هرات اعلام موجودیت نکرد، تنها یکی دو مقاله به این نام در نشریه پیونیک امضاء شد. ماجرای هرات پیش از شکل‌گیری ژ.ژ.ک. بود و بعد از تأسیس آن، در آن ادغام شد. هراج خاچاطوریان همان طور که می‌دانیم به نمایندگی مجلس شورای اسلامی انتخاب شد و شاید این را بتوان بزرگ‌ترین پیروزی این جنبش دانست. بعد از تأسیس انجمن فرهنگی ارامنه، ژ.ژ.ک. منحل شد و بعد از آن بار رهبری جنبش را انجمن فرهنگی به دوش گرفت.

در سده‌های میانه در ارمنستان می‌شناختند و ترجمه کرده‌اند. اما چرا با وجود این اقدام به ترجمه رباعیات خیام کردم؟ دلیلش گمانم یک جور خودخواهی است، که ببینید من بهتر ترجمه می‌کنم. شخصاً بر این باورم که ترجمه‌هایم بهترند، از دیگران هم همین را شنیده‌ام. اما هنوز کسی به شکل کتبی اظهار نظر نکرده است. اما حافظ. حافظ برایم همیشه غیرقابل ترجمه بوده است. هر بار غزلی از او را به قصد ترجمه دست گرفته‌ام از همان یکی دو بیت اول پشیمان شده‌ام. ترجمه رباعیات خیام را هم را هموار کرد. یا درست‌تر، زبانم را باز کرد. این کار برایم آزمون و آزمایشی بزرگ بود. کاری به راستی خلاقه. و مهم‌تر این که من با این کار توانایی‌های بی‌پایان زبان ارمنی را، بر مبنای این دو ترجمه، کشف می‌کردم.

جوچی

در بهار سال ۲۰۱۰م. در موزه هنرهای معاصر اصفهان نمایشگاهی از تندیس‌های چوبی من تحت عنوان جوچی برگزار شد. می‌توان گفت این کار، هابی من است، به قول ارمنی‌ها بازی وقت بی‌کاری‌ام. و همین‌طور یک جور تحقق آرزوی نقاش شدنم از کودکی. تکه چوب‌های کاملاً طبیعی را می‌گیرم و از به هم چسباندن آن‌ها فیگورهای انسانی و حیوانی می‌سازم. این کار، مانند هر بازی دیگری، بسیار جالب و جذاب است. مطلقاً بی‌واسطه و می‌توانم بگویم فرمالیسم ناب. تنها کاری که می‌کنم انتخاب شکل‌هایی است که طبیعت خلق کرده، به هم چسباندن آن‌ها و خلق شکل‌های تازه. در واقع

«Յոյս» երկչաբարթաբեր լուսնալուս է

«Աշխարհատեսների» Կենտրոն
 خیابان مجیدیه - کوچه نهم - پلاک ۱
 تلفن: ۲۲۵۲۶۴۵۶

«ԻԱՄՄ»
 مجیدیه جنوبی، ۱۶ متری دوم، کوچه شهید محمد علی
 اکبری، پلاک ۷۳
 تلفن: ۷۷۸۲۵۹۸۹ ۷۷۸۲۵۹۷۹

«Նայիրի» հրատարակչություն և մկրտիչականութ
 خیابان استاد مطهری - خیابان کوه نور - کوچه دوم
 پلاک ۱۸ طبقه همکف
 انتشارات نائیری، تلفن: ۸۸۷۳۹۴۲۰

«ՓԱՍՏԱՐԳԱԴ» Շահր քերթար
 بهار، بعد از سهروردی - پلاک ۱۱۳
 شهرکتاب پاسارگاد
 تلفن: ۷۷۶۳۱۵۱۶

ARA BURGER
 FAST FOOD RESTAURANT

آرا بزرگ

ԱՐԱ ԲՆՐԳԵՐ

Shoptik՝ Ղազարեան
 Tel: 77 82 13 30
 77 82 13 29

آدرس: مجیدیه، خیابان گلبرگ غربی (جانباران)، تقاطع خیابان کرمان، ابتدای خیابان شهید الیاسی، پلاک ۴

TADEH
 BARBER

کراتینه
 ویتامینه
 صاف کردن مو
 گریم داماد

خیابان بهار، پلاک ۱۰۳، کوچه نوبهار، پیرایش نوبهار
 همراهِ: ۰۳۸ ۳۲۹۳۰۰۹۱